

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**Rasizam u hrvatskom nogometu: primjeri, posljedice i medijske kampanje
od 2008. do 2015. godine**

Studentica: Milka Brožičević

Mentorica: dr.sc. Tijana Trako Poljak, doc.

Zagreb, rujan 2016.

SADRŽAJ

Uvod	2
1. Nogomet i nasilje – teorijsko određenje veze	6
1.1. Navijačko nasilje.....	10
1.2. Teorijski pristupi u objašnjavanju ponašanja nogometnih navijača	15
1.3. Aspekti navijačkog nasilja	20
1.4. Rasizam i navijačko nasilje	23
2. Primjeri rasizma u hrvatskom nogometu od 2008. do 2015. godine – pregled novinskog sadržaja „Sportskih novosti“	27
3. Socio-političke implikacije rasizma u hrvatskom nogometu	47
3.1. Politizacija nogometa	48
3.2. Ugrožavanje ugleda hrvatskog nogometa	53
3.3. Rasizam i diskriminacija u hrvatskom društvu	56
4. Slučajevi rasizma u europskom i svjetskom nogometu	61
5. Medijske kampanje protiv rasizma u hrvatskom nogometu	66
5.1. „Sve boje su lijepe“	67
5.2. „#mojatribina“	68
5.3. „Jednakost = jedini izbor“	68
5.4. „No to racism“ (Ne rasizmu)	69
5.5. „Pokažimo rasizmu crveni karton“	70
6. Zaključak.....	71
7. Popis literature	73
8. Sažetak	85

Uvod

Pojam diskriminacija potječe od latinske riječi *discriminare* što znači odvajati, razlikovati, tj. praviti razliku po nekoj osnovi (tzv. diskriminacijskoj osnovi) kao što su, primjerice, spol, rasa, etnička pripadnost, religijsko ili političko uvjerenje, invaliditet, spolna orijentacija, socijalni položaj, obrazovanje ili neka druga osobina (Vasiljević i Balen, 2009:213). Diskriminacija je ujedno složen društveni fenomen koji zadire u mnoge aspekte društva, a njezine posljedice vidljive su u svim područjima ljudskog života. Netrpeljivost i diskriminacija problemi su s kojima se suočava i hrvatsko društvo. Jedna od društvenih arena u kojima je posebno vidljiva prisutnost ove negativne pojave jest sport. Nogomet, kao jedan od najpopularnijih i najraširenijih sportova u Hrvatskoj, često je poprište različitih oblika diskriminacije, od kojih je rasizam posebno izražen.

Rasizam u sportu podrazumijeva diskriminaciju prema državi, pojedincu ili grupi ljudi na temelju rase, boje kože, etničkog, nacionalnog ili društvenog porijekla, roda, jezika, religije, političkog ili bilo kojeg drugog svjetonazora, imovinskog stanja, statusa stečenog rođenjem ili prema nekom drugom kriteriju, seksualnoj orijentaciji ili nekih drugih razloga (*FIFA Statute*, 2013:4). U kontekstu sporta, rasizam u nogometu dobiva široku platformu za otvoreno izražavanje kroz kreiranje netrpeljivosti i diskriminacije. Nogomet time postaje značajan čimbenik problematike rasizma u društvu (Back et al. 1998; vidi i: Saeed i Kilvington 2011; Vrcan 2003).

Suvremeni nogomet postaje prostor unutar kojeg različite društvene skupine i pojedinci aktivno kreiraju svoje identitete pritom se koristeći nasiljem i govorom mržnje. U tom kontekstu, nogomet predstavlja odraz društvenog stanja jer se u njemu slobodnije, otvorenije i brutalnije otkriva sve ono što je prisutno u društvu, ali se drugdje zamagluje i potiskuje (Vrcan, 1990:48). Nogomet prate jače ili slabije organizirane navijačke skupine, dio kojih koristi rasizam kao jedan od alata za formiranje i ispoljavanje grupnog navijačkog identiteta. Međutim, govor mržnje je prisutan i među pojedincima na vodećim položajima u nogometu koji time doprinose narušavanju ugleda ovog sporta.

Usprkos sankcijama vodećih nogometnih organizacija, medijskim kampanjama i tribinama brojnih nevladinih udruga protiv rasizma, netrpeljivost između navijačkih frakcija i ostalih nogometnih aktera i dalje postoji te predstavlja rastući problem u hrvatskom sportu. Iako u sociološkoj literaturi postoji razvijen interes autora koji se bave ovom problematikom, kako u domaćoj (Lalić, 2008; Vrcan, 2003; Perasović, 2001; Biti, 2008; i dr.), tako i u stranoj literaturi (Frosdick i Marsh, 2005; Scambler, 2007; Brown, 1998; Back, 1998; i dr.), sve veće intenziviranje pojave rasizma u nogometu, ne samo u Hrvatskoj nego i u Europi, pa i šire, stvara potrebu za još većim brojem teorijskih i empirijskih istraživanja na ovu temu. Stoga ovaj diplomski rad predstavlja sociološki doprinos ovoj iznimno važnoj društvenoj problematici.

Cilj je ovog rada na temelju postojeće domaće i strane sociološke literature o rasizmu u nogometu, te pregledom domaćih novinskih sadržaja:

- 1) smjestiti primjere rasizma u hrvatskom nogometu u širi kontekst europskog i svjetskog nogometa;
- 2) analizirati socio-političke posljedice rasističkih ispada u hrvatskom nogometu (proces politizacije sporta, problem diskriminacije kako na sportskim događanjima tako i društvu općenito, ugrožavanje ugleda zemlje u Europi i svijetu, poticanje nasilja, veličanje zabranjenih ideologija poput fašizma, i dr.); te
- 3) prikazati postojeća rješenja, koja prije svega uključuju medijske kampanje namijenjene osvještavanju javnosti o ovoj problematici.

Svrha je rada ukazati na potrebu za interdisciplinarnim pristupom problematici rasizma u nogometu kao dijelom kompleksnog društvenog problema koji ne obuhvaća samo sferu sporta. Također, u ovom će se radu na jednom mjestu prikazati problematika nogometnog rasizma u Hrvatskoj u proteklih godina njegovog medijskog intenziviranja, te na taj način analizom znanstvene i stručne literature i novinskih sadržaja doprinijeti boljem razumijevanju ove važne i aktualne pojave u hrvatskom sportu i društvu.

Rad je podijeljen na pet poglavlja u kojima se ova problematika analizira iz nekoliko različitih aspekata. *Prvo poglavlje* donosi teorijsku analizu veze između nogometa i nasilja. Međuodnos nogometa i nasilja ključan je u razumijevanju pojave rasizma koji direktno proizlazi kao posljedica nasilničkog ponašanja određenih navijačkih skupina koje djeluju u sferi nogometa. Kroz pregled

socioloških teorija relevantnih autora obradit će se četiri osnovna teorijska pristupa u objašnjavanju ponašanja nogometnih navijača, aspekti navijačkog nasilja u nogometu te rasizam kao jedan od aspekata navijačkog nasilja.

Drugo poglavlje započinje slučajevima rasizma u hrvatskom nogometu, i to kroz analizu dvije najveće nogometne navijačke skupine u Hrvatskoj, Bad Blue Boys i Torcida, te elemenata njihovih navijačkih rituala. Na temelju primjera rasizma o kojima je izvješteno u „Sportskim novostima” u razdoblju od 2008. do 2015. godine razmotrit će se navijačko nasilje u kontekstu hrvatskog nogometa te način na koji ono reproducira rasizam i druge oblike diskriminacije.

Treće poglavlje fokusira se na socio-političke implikacije rasizma u hrvatskom nogometu. Proces politizacije nogometa u Hrvatskoj najvažniji je čimbenik u kreiranju netrpeljivosti u nogometu te samim time i različitih oblika diskriminacije. Nogomet je postao prostor slobodnog izražavanja političkih svjetonazora te, kao takav, plodno tlo za javnu afirmaciju i društvenu legitimaciju govora mržnje. Proces politizacije doveo je i do svojevrstne političke radikalizacije navijačkih skupina koje postaju podložne političkim manipulacijama, odnosno sredstvo širenja politike s rasističkim, nacionalističkim i ksenofobnim konotacijama. Slučajeve rasizma u hrvatskom nogometu u posljednjih nekoliko godina popratili su europski i svjetski mediji što je dovelo do ugrožavanja ugleda hrvatskog nogometa i stvaranja negativne slike u inozemstvu. Također, razmotrit će se rasizam kao dio šire problematike diskriminacije u kontekstu hrvatskog društva.

Rasistički ispadi nisu samo problem hrvatskog nogometa. Mediji svakodnevno obavještavaju o rastućem problemu rasizma u europskom i svjetskom nogometu čime se bavi *četvrto poglavlje* ovog rada. Na primjerima nogometnog rasizma u Europi i svijetu, koje ćemo ukratko predstaviti, namjera je razmotriti rasizam u hrvatskom nogometu unutar šireg okvira europskog i svjetskog nogometa, te na taj način dati uvid u značajne promjene u suvremenoj nogometnoj kulturi kao poligonu za generiranje diskriminacije i netrpeljivosti.

U proteklih nekoliko godina, kampanje za suzbijanje rasizma i netolerancije u nogometu postale su glavni prioritet nogometnih organizacija, kao i nekih nevladinih udruga koje se bave promicanjem nenasilja, tolerancije i jednakosti u društvu. *Peto*, zaključno poglavlje prikazat će postojeća rješenja u vidu medijskih

kampanja protiv nogometnog rasizma u Hrvatskoj namijenjenih osvještavanju nogometnih aktera i šireg društva o problemu rasizma i diskriminacije.

1. Nogomet i nasilje – teorijsko određenje veze

Povezanost nogometa i nasilja moguće je izvesti iz sljedeće dvije pretpostavke: nasilje je neodvojivi dio ljudskog društva, a nogomet i sve što se događa unutar nogometne sfere predstavlja svojevrstan odraz društva. O vezi između nogometa i društva govori Vrcan (1990) te postavlja pitanje zašto je nasilje vezano za sport općenito i koji su to procesi koji su doveli do eskalacije nasilja u nogometu. Sport u suvremenom društvu ne može funkcionirati kao izdvojeno, autonomno područje, već postaje ogledalo društva i društvenih promjena (Vrcan, 1990). Nogomet posjeduje veliki potencijal za kreiranje nasilja jer se upravo u njemu na mnogo otvoreniji i direktniji način može izraziti sve ono što se u društvu prikriva i kamuflira (Vrcan, 1990:48). Time se pitanje o nasilju u nogometu pretvara u šire pitanje nasilja, odnosno krize u suvremenom društvu (Vrcan, 1990:57). Nadalje, autor navodi da je, u nastojanju da se otkrije uzrok tako bliske veze nasilja i nogometa, nužno poći od pretpostavke da postoji „složena deterministička mreža društvenih i kulturnih okolnosti različite naravi, koja proizvodi suvremeno nasilničko ponašanje umasovnim razmjerima ili mu pogoduje” (Vrcan, 1990:57). Prema Vrcanu (1990), deterministička mreža sastoji se od nekoliko slojeva:

1. *Modernizacija društva i proizvodnja nasilja*

Najdublji sloj determinističke mreže u kreiranju stvarnog ili potencijalnog nasilja čine trajne društvene i kulturne okolnosti uvjetovane prijelazom iz predmodernih (tradicionalnih) uvjeta društvenog života u moderne uvjete industrijskog i urbanog svijeta te na toj razini nastaje nekoliko vrsta specifičnih okolnosti koje generiraju nasilje ili ga, pod određenim uvjetima, mogu generirati (Vrcan, 1990:58):

- okolnosti koje stvaraju ili favoriziraju nasilje u tradicionalnim, agrarno-ruralnim uvjetima života koji još uvijek u velikoj mjeri egzistiraju na našim prostorima (Vrcan, 1990:58)
- okolnosti koje stvaraju ili favoriziraju nasilje u uvjetima prijelaza iz predmodernog u moderno društvo kao stanje koje dominira na našim prostorima (Vrcan, 1990:58)
- okolnosti na globalnoj razini, koje stvaraju ili favoriziraju nasilje u uvjetima industrijskog i urbanog svijeta na najvišem stupnju njegove razvijenosti (Vrcan, 1990:58)

Na temelju Vrcanovih pretpostavki možemo reći da su u našem društvu prisutne okolnosti koje čine nasilje dijelom društvene realnosti čime ono postaje duboko ukorijenjeno u svaki aspekt ljudskog života.

2. Društvena kriza i proizvodnja nasilja

Radi se o općedruštvenim i općekulturnim okolnostima obilježenim globalnom krizom (Vrcan, 1990:59). Te okolnosti su, s jedne strane, obilježene izrazitom i dubokom degradacijom društvenog života, a s druge strane označavaju zaoštavanje društvenih proturječja i unutar društvenih sukoba (Vrcan, 1990:59). U takvim uvjetima dolazi do eskalacije nasilja u suvremenom društvu općenito i, posredno, u nogometu koji na taj način postaje privilegirano mjesto za najlakše očitovanje krizno uvjetovane sklonosti nasilju (Vrcan, 1990:59). Drugim riječima, nasilje u nogometu i u vezi njega postaje svojevrsni krizni fenomen, a krizna situacija pogoduje nasilju u nogometu na više načina (Vrcan, 1990:59):

- pogoršanjem općih uvjeta života i degradiranjem društvenog života (Vrcan, 1990:60)
- povećanjem razine općedruštvene konfliktnosti te zaoštavanjem društvenih proturječja i sukoba (Vrcan, 1990:60)
- izrazitim tendencijama transfera općedruštvene konfliktnosti na područje međunacionalnih odnosa i njezine fiksacije na određene nacionalne i neke druge skupine (Vrcan, 1990:60)
- rastućim društvenim nezadovoljstvom i povećanjem opće društvene labilnosti nekih dijelova stanovništva (Vrcan, 1990:60)
- povećanjem opće društvene nesigurnosti i neizvjesnosti koje, posljedično, dovode do frustracija u društvu (Vrcan, 1990:60)
- sužavanjem institucionalnih kanala društvene promocije kao i sistemski legitimnog aktiviranja i mobiliziranja raspoloživih društvenih resursa (Vrcan, 1990:60)
- promjenom općeg duhovnog krajolika društva sa izrazitom krizom službene kulture te urušavanjem ranije funkcionirajućih mehanizama društvene kontrole (Vrcan, 1990:60)
- društvenom anomijom, odnosno krizom legitimnosti sistema koji je istrošio gotovo sve tradicijske, idejne i vrijednosne resurse kojima je prije

postizao određenu razinu lojalnosti građana i njihove motiviranosti u skladu s vlastitim zahtjevima (Vrcan, 1990:60)

3. Društveni položaj omladine i proizvodnja nasilja

Treći sloj determinističke mreže čini sklop društvenih i kulturnih okolnosti koje se odnose na stvarni društveni položaj mladih ljudi kao glavnih protagonista nasilja u nogometu, odnosno suvremena društvena kriza koja je najviše pogodila populaciju mladih ljudi na nekoliko načina (Vrcan, 1990:61):

- društvenom segregiranošću i marginalizacijom (Vrcan, 1990:65)
- povećanjem napetosti njihovog generacijskog i osobnog identiteta (Vrcan, 1990:65)
- velikim teškoćama u vezi prijelaza u svijet odraslih i svijet rada (Vrcan, 1990:65)
- produbljivanjem proturječnosti između težnje za autonomijom i društvenim osamostaljivanjem i njihove – krizno uvjetovane – društvene i ekonomske ovisnosti (Vrcan, 1990:65)

Oslanjajući se na prethodno spomenuta Vrcanova objašnjenja, navijačko nasilje možemo shvatiti kao posljedicu društvene izoliranosti i marginalizacije mladih ljudi u kontekstu suvremene društvenih krize.

4. Politika i proizvodnja nasilja

Eskalaciju nasilja u nogometu tvori sklop krizno uvjetovanih društvenih i kulturnih okolnosti koje sadrže i politička obilježja (Vrcan, 1990:66). Glavni nosioci tih političkih obilježja su nove generacije mladih ljudi koji odbacuju postojeći poredak i nastoje promijeniti političku klimu u društvu što je možda najuočljivije kroz politizaciju navijačkih skupina (Vrcan, 1990:67). Ona se očituje kroz stvaranje jedne nove političke supkulture unutar navijačkih skupina u nogometu čiji pripadnici preuzimaju ulogu nositelja društvenih promjena (Vrcan, 1990:67). Njihov navijački ritual sadrži jasne političke poruke i parole, u kontekstu navijanja poprima elemente nasilja, a ta povezanost politike i eskalacije nasilja u nogometu proizlazi iz nekoliko činjenica (Vrcan, 1990:69):

- Nogometne utakmice i stadioni brišu razlike između dopuštenog i nedopuštenog, legitimnog i nelegitimnog, poželjnog i nepoželjnog i sl. jer je u nogometu dopušteno i ono što je, u nekim drugim uvjetima, zabranjeno, neprikladno i nepoželjno (Vrcan, 1990:70)

- Nogometni stadioni čine društveni i kulturni prostor pogodan za promociju i afirmaciju određenih političkih skupina (Vrcan, 1990:70)
- Nogometne utakmice su događaji masovnih razmjera tijekom kojih se mogu upućivati političke poruke različitog sadržaja, a koje se inače ne bi mogle slati izvan nogometnog stadiona (Vrcan, 1990:70)
- Budući da je nogomet javni spektakl, poruke sa političkim sadržajem lako se prenose putem medija do najšire javnosti – u tom smislu, nasilje s političkim obilježjima postaje način za stjecanje društvene vidljivosti (Vrcan, 1990:70)
- Nogometne utakmice čine svojevrsni socio-kulturni okvir u kojem se brišu društvene i kulturne razlike, postiže se homogenizacija kroz navijačke geste, skandiranja i ikonografiju (Vrcan, 1990:71). S druge strane, uspostavljaju se ključne razlike između navijačkih skupina kroz odnos *prijatelj/neprijatelj, naš/njihov* (Vrcan, 1990:71)
- Na nekim nogometnim utakmicama javno se iznose inače nelegitimne i nelegalne političke poruke i prenose sa prešutnim zahtjevom za podršku, ali u uvjetima javnog i anonimnog (Vrcan, 1990:71). Poruka jest javna, a masovnost skupine osigurava anonimnost onoga koji je lansira (Vrcan, 1990:71)
- Na nogometnim se stadionima i utakmicama političko ponašanje i političke poruke uključuju u igru velikih brojeva i velike buke koja je inače svojstvena nogometnim događanjima te se tako brojevi i buka politički instrumentaliziraju (Vrcan, 1990:71)

Također, navijačkim ponašanjem može se s lakoćom neutralizirati odgovornost kroz pozivanje navijača na vjernost svom klubu, fanatizam, solidarnost ili nazivanje rivalskih navijača „lažljivcima”, „izdajnicima” ili „neprijateljima” (Vrcan, 1990:72). Primjer neutralizacije odgovornosti navijača je situacija kada ista navijačka skupina na istoj utakmici skandira npr. „Isus i Marija, Hajdukova armija” u trenutku kada domaća momčad izvodi slobodni udarac blizu protivničkog gola, da bi nakon toga uzvikivali „Ubij ga”, „Lopovi” i sl. (Vrcan, 1990:72)

Na temelju Vrcanovog objašnjenja odnosa politike i nogometnog nasilja možemo vidjeti da politizacija nogometa stvara jedan poseban međuprostor politike unutar

nogometa i navijačkih skupina koja je nasilničke i rasističke prirode te ima tendenciju prema sukobima na nacionalnoj i etničkoj osnovi.

Dosadašnje izlaganje o međuodnosu nasilja i nogometa stvara jedan teorijski okvir unutar kojeg je nasilje u nogometu shvaćeno kao posljedica društvenih sukoba i kriza, stoga nije dovoljno govoriti o nasilju u nogometu kao čisto fizičke prirode. Suvremeni nogomet postao je pozornica na kojoj različite društvene skupine pokušavaju postići određenu društvenu legitimaciju i, s te strane, sport postaje više od prostora zabave i dokolice.

Povezanost nogometa i nasilja predstavlja jednu širu sliku društvene, političke i ekonomske klime što dodatno učvršćuje vezu između nogometa i društva. Izvorni afinitet nogometa prema nasilju leži u ideji dominacije i pobjede nad protivnikom (Vrcan, 2003:151). Nogomet se uvijek smješta u kontekst igre sa nultim zbrojem, tj. pobjeda u nogometu uvijek je ograničeno ali visoko vrednovano dobro, a težnja k dominaciji temeljna je ideja sporta, pa tako i nogometa (Vrcan, 2003:151). Međutim, sinergija nasilja i nogometa dobiva kompleksnu dimenziju kada se nogomet smjesti u kontekst društvenog fenomena u kojem se isprepleću različita područja društvenog života. U tom slučaju, povezanost nasilja i nogometa postaje uvjetovana društvenom realnošću čime se nogomet uključuje u složenu mrežu širih društvenih odnosa te se razvija i strukturira pod utjecajem te iste mreže. Glavni protagonisti nasilja u nogometu su navijačke skupine koje, u tom kontekstu, preuzimaju aktivnu ulogu u kreiranju vlastitog identiteta i društvenog legitimiteta generirajući nasilje kao mehanizam društvenog djelovanja i neodvojivi dio nogometnih stadiona i utakmica.

1.1. Navijačko nasilje

Gledano iz povijesne perspektive, nogomet je od svojih početaka bio obilježen nasiljem. S vremenom se interes za nogomet proširuje, ne samo među nogometnim igračima, nego i među promatračima čime nasilje u nogometu poprima novu dimenziju – izgrede gledatelja, koji kontinuirano obilježavaju ovaj sport (Lalić, 1993:19). Nogometna publika podrazumijeva masovnu publiku, no unutar te publike počela se izdvajati posebna skupina navijača koju karakterizira visok stupanj odanosti prema određenim nogometnim klubovima, solidarnost prema vlastitoj navijačkoj skupini i emocionalni naboj u navijanju tijekom

nogometnih utakmica. Podršku omiljenom klubu pripadnici navijačkih skupina izražavaju kroz veliki emocionalni angažman za razliku od šire nogometne publike kao pasivnih promatrača nogometnih događanja.¹

U kontekstu navijača kao nogometnih fanatika, stvara se okvir unutar kojeg se nasilje promatra kao neodvojivi dio navijačkog rituala i jedan od elemenata uspostavljanja navijačkog identiteta kao dokaza istinskih navijača. Navijačko nasilje moguće je definirati kao izravno narušavanje tjelesnog i moralnog integriteta sudionika u nogometnoj priredbi i drugih osoba, te oštećivanje i uništavanje simbola, predmeta i objekata, koje se iskazuje kao fizičko i verbalno nasilje (Lalić, 1993:215). Povezanost nasilja s navijačkim skupinama možemo shvatiti kao posljedicu određenih okolnosti u kojima se nogometne manifestacije održavaju. Iznimno visok stupanj emocionalnog naboja svojstvenog nogometnim utakmicama generira plodno tlo za ispoljavanje različitih oblika nasilničkog ponašanja.

U toj složenoj mreži interakcija između sportskih i društvenih aktera, dolazi do stvaranja visokog potencijala nasilja što direktno proizlazi iz elementa nepredvidljivosti ponašanja masovne publike. Ključan faktor u potenciranju navijačkog nasilja jest uspostavljanje antagonizirajućeg odnosa između suprotstavljenih navijačkih skupina kroz odnose „mi/oni”, „prijatelj/neprijatelj” (Spaaij, 2006:6). U kontekstu tog suprotstavljenog odnosa, „postojanje bar jedne slične, suprotstavljene navijačke skupine nužan je uvjet da bi se rivalstvo navijačkih skupina razvijalo i održavalo” (Spaaij, 2006:6). Prema Spaaiju (2006), postoji nekoliko konceptualnih dilema u objašnjavanju ponašanja navijačkih skupina:

1. Iako navijačkim nasiljem dominira kompetitivno nasilje usmjereno prema rivalskim skupinama, nasilničko ponašanje nije ograničeno samo na intergrupne sukobe nego također može uključivati vandalizam

¹Sportska publika je „ukupnost svih onih koji za sport uopće ili neku sportsku granu odnosno pojedina sportska zbivanja pokazuju određeni, relativno stabilan i manje-više trajan – a ne slučajni interes” (Vrcan, 1990:87). Navijačka publika je aktivni dio sportske publike koju karakterizira „izrazita privrženost određenom klubu, burno ispoljavanje podrške klubu za koji se navija, praćenje sportskih događaja manje-više redovito i iz više izvora, odlazanje – manje –više redovito ili često – na određene sportske utakmice i natjecanja, česti i gotovo svakodnevni razgovori o sportu, relativno visoko mjesto sporta u hijerarhiji onoga što drže životno vrijednim te relativno visok emocionalno obojen angažman koji bar povremeno proizvodi jaka uzbuđenja” (Vrcan, 1990:88).

- i napade na policiju ili nenavijače, ili pak rasističke napade (Spaaij, 2006:21)
2. Navijačko nasilje ponekad nalazi poprište izvan nogometnih stadiona, kao što su gradski trgovi, noćni klubovi, željezničke stanice i sl. (Dunning, 2000, cit. prema Spaaij, 2006:22)
 3. Navijačko nasilje uključuje veliki dio simbolične i ritualizirane agresije koja se često miješa sa stvarnom, fizičkom agresijom (Marsh, 1978, cit. prema Spaaij, 2006:22)
 4. Čak i u situacijama kada su navijački huligani skloni nasilničkom ponašanju, njihovo ponašanje može biti uzrokovano događajima na terenu ili agresivnošću policije (Spaaij, 2006:22)
 5. Razlike među navijačkim skupinama u različitim zemljama stvaraju dodatne teškoće u konceptualizaciji navijačkog nasilja (Spaaij, 2006:22)

Na tragu teorijskih razmatranja i navedenih konceptualnih dilema koje nudi Spaaij, možemo zaključiti da se navijačko nasilje ispoljava u različitim oblicima te, stoga, predstavlja jednu heterogenu pojavu. Ono u čemu se mnogi autori slažu jest da se radi o društvenom fenomenu.

Tako Dunning et al. (1988), u svojoj analizi navijačkog nasilja u Velikoj Britaniji, navode da postoje dva razloga zašto se, prije svega, radi o društvenom fenomenu. Prvo, nasilje je, u različitim oblicima, oduvijek bilo prisutno među nogometnom publikom na prostoru Velike Britanije (Dunning et al., 1988:6). Drugo, sama činjenica da mnogi pripadnici navijačkih skupina smatraju nasilje svojim stilom života i ne odustaju od takvog obrasca ponašanja, usprkos preventivnim mjerama od strane nogometnih organizacija i države, čini ovu pojavu duboko ukorijenjenom u društvo (Dunning et al., 1988:6). Autori problemu navijačkog nasilja pristupaju iz povijesne perspektive koja se temelji na figuracijskoj sociologiji Norberta Eliasa² kako bi objasnili razvoj navijačkog nasilja kroz povijest i faktore koji su doveli do eskalacije nasilja u suvremenom nogometu (Dunning et al., 1988:7). Naglašavaju kako se aspekti današnjeg navijačkog nasilja znatno razlikuju od prijašnjih oblika (Dunning et al., 1998:7). U razdoblju od kraja Prvog svjetskog rata do sredine 1950-ih godina vladalo je relativno

² Središnji pojam figuracijske sociologije je *figuracija* koja se temelji na ideji čovjeka kao individuumu neodvojivog od društva (Žažar, 2008:208).

zatišje, no, od kraja 1970-ih navijačko nasilje postaje vitalan dio engleskog nogometa (Dunning et al., 1988:8). Rituali navijačkih skupina poprimaju nove elemente, nasilje sve više postaje tema medija i šire javnosti, a zabrinutost se dodatno pojačavala s obzirom na činjenicu da se navijačko nasilje počelo premještati izvan prostora nogometnih stadiona (Dunning et al., 1988:8). Autori ističu da je eskalacija i širenje navijačkog nasilja izvan nogometnih terena posljedica pojačane kontrole i sankcija od strane vlasti (Dunning et al., 1988:8). Samim time, navijačko nasilje, šireći se izvan sfere nogometa, postaje dio šireg društvenog problema (Dunning et al., 1988:8).

Lalić i Biti (2008) smatraju da se navijačko nasilje treba promatrati kao sastavni dio društvenog života općenito gdje nogomet služi kao pozornica za izražavanje različitih identiteta što često dovodi do sukoba među tim istim identitetima (Lalić i Biti, 2008:260). Podjela nasilja na manifestno i latentno podcrtava donekle izdvojen status navijačkog nasilja kao ozbiljnoga društvenoga i političkoga problema, široko rasprostranjenoga i institucionalno prepoznatoga (Lalić i Biti, 2008:248). Ta podjela ukazuje na to da, osim navijačkog nasilja koje se manifestira kroz fizičku agresiju, postoje i prikriveni, manje vidljivi oblici nasilja koji mogu uključivati psihičko zlostavljanje, dominaciju i sl. (Lalić i Biti, 2008:265). S obzirom na činjenicu da u navijačkom nasilju sudjeluje velik broj ljudi, pri njegovom objašnjenju najčešće se koristi model psihologije gomile.³ Koković (1986) navodi kako gomilu karakteriziraju sljedeće osobine:

1. osjećaj nesavladive moći, odnosno slabljenje osjećaja odgovornosti pojedinca zbog anonimnosti u masi (što je krivaca više, osjećaj krivice je manji) (Koković, 1986:107)

2. pojedinac u masi sklon je žrtvovanju vlastitog interesa u svrhu interesa cjeline (Koković, 1986:107)

3. osobina mase je sugestija i povodljivost (Koković, 1986:107)

4. zajednička akcija ima veliki utjecaj na stvaranje masovnih uzbuđenja (Koković, 1986:107)

Gore navedeno ukazuje da velike mase ljudi, grupirane na relativno malom prostoru i pod utjecajem intenzivnih emocija, posjeduju predispozicije za nasilno

³ Gomila se sastoji od skupa osoba sa jedinstvenim emocijama, uvjerenjima i akcijama koje se skupljaju u isto vrijeme na istom mjestu (Zlataar, 2003:28). Pojedinac u gomili gubi kritičko shvaćanje i samokontrolu te se ponaša u skladu sa kolektivnim impulsom koji dominira u gomili (Zlataar, 2003:28).

ponašanje (Vejnović, 2014:15). Za primjer takvih situacija gdje nogometni dvoboj može dovesti do eskalacije nasilja izvan okvira nogometne utakmice može poslužiti susret između Dinama i Sparte 2008. godine u Pragu koja je ostala zapamćena po uličnom nasilju i neredu hrvatske navijačke skupine Bad Blue Boysa. Češki glavni grad je nakon utakmice postao poprište navijačkog nasilja kada su navijači kamenjem, bocama i bakljama napali navijače Sparte i češku policiju što je izazvalo burnu reakciju ne samo među češkim nego i svjetskim medijima. Ovaj slučaj jasno dočarava na koji način navijački sukobi na nogometnim utakmicama mogu postati svojevrsni okidač za širenje nasilja izvan stadiona. Ujedno i pokazuje kako bujanje emocija u masi u kontekstu nogometnih navijača pogoduje eskalaciji nasilničkog ponašanja.

Žugić (1996), na temelju Kokovićevih obilježja mase, daje tipologiju gomile na:

1. ekspresivnu gomilu koja putem simbola i simboličnog ponašanja izražava svoje stavove, verbalno i ritmički ponavljajući svoje želje (Žugić, 1996:197)
2. aktivnu gomilu u kojoj je ponašanje sudionika prožeto snažnim emocijama i često poprima rušilačke značajke (Žugić, 1996:197)
3. gomilu u panici koja nastaje u situacijama kada se radi o visokom stupnju rizika na nogometnim utakmicama (Žugić, 1996:197)

Ponekad se može dogoditi da se jedna vrsta gomile pretvori u drugu, u ovom slučaju ekspresivna u aktivnu, tijekom nogometnog susreta između engleskog Liverpoola i talijanskog Juventusa 1985. godine u belgijskom gradu Heyselu. Utakmica je počela provociranjem talijanskih navijača od strane engleskih navijača, nakon toga je uslijedio međusobni napad bocama i kamenjem, zatim tučnjava u kojoj su navijači srušili ogradu koja ih je dijelila.

Poznata tragedija na Heyselu rezultirala je pogibijom 39 ljudi, a primjer ove utakmice pokazuje kako se gomila brzo može pretvoriti iz jednog tipa u drugi povećanjem intenziteta emocionalnog naboja, i samim time, eskalacije destruktivnog ponašanja. Kao primjer gomile u panici izdvojit ćemo primjer iz 1988. godine kada je usred utakmice između reprezentacija Nepala i Bangladeša iznenada nastupila oluja. Nogometnom publikom je zavladała panika, a u navijačkom stampedu prema zaključanom izlazu stadiona poginulo je 93 ljudi.

Kolektivnost navijačkog nasilja ogleda se u činjenici da nogometni navijači nalaze samoispunjenje, identifikaciju sa određenom društvenom skupinom i solidariziraju se s vlastitom navijačkom skupinom i omiljenim nogometnim

klubom. Navijačko nasilje spada u kolektivnu vrstu nasilja zbog toga što se njegovi protagonisti ne skrivaju, a navijačke skupine djeluju kao plemena koja imaju svoje rituale (Vrcan, 2003:165). Proučavanje navijačkog nasilja spada u područje socijalne psihologije kao idealnog okvira unutar kojeg se može razraditi tipologija oblika ponašanja navijačke publike na nogometnim utakmicama. Cilj ovog dijela rada je bio prikaz navijačkog nasilja kao društvene pojave kroz pregled teorija različitih autora i kolektivnog nasilja kao glavnog funkcionirajućeg mehanizma djelovanja navijačkih skupina.

1.2. Teorijski pristupi u objašnjavanju ponašanja nogometnih navijača

Nesumnjivo je da u suvremenom društvu sport zauzima ulogu značajnog čimbenika društvenog života, a nogomet je od sporta rezerviranog za pripadnike siromašnijih slojeva društva prerastao u medijski i društveni spektakl čime se povećala njegova društvena važnost. Tome je najviše pridonio fenomen nogometnog navijaštva koji je postao općeprisutna i društveno značajna pojava. Nogomet postaje više od igre, a navijačke skupine su se afirmirale u novu društvenu subkulturu koja kroz navijaštvo izražava protest protiv vladajućih institucija odražavajući time trenutno društveno stanje.

Suvremena društvena relevantnost nogometa i nogometnog navijaštva privukla je pozornost nekih društvenih istraživača koji su, kroz vlastita teorijska izučavanja, postepeno razradili nekoliko osnovnih pristupa u problematiziranju ponašanja pripadnika navijačkih skupina. Njihov doprinos razumijevanju spomenute problematike detaljnije ćemo izložiti u daljnjem dijelu ovog rada.

1. Subkulturna teorija ritualizirane agresije

Kao nastavak na teoriju omladinske subkulture⁴ autori Peter Marsh, Elisabeth Rosser i Rom Harré analiziraju pojavu nogometnog navijaštva, fokusirajući se isključivo na nasilje kao aspekt navijačkog ponašanja (Lalić, 1993:32). Ključan pojam oko kojeg izgrađuju svoju teoriju jest *aggro*⁵ kojeg Marsh upotrebljava da bi označio agresivno ponašanje engleskih nogometnih navijača te navodi kako

⁴ Pojam označava skup vrijednosnih praksi, odnosno stila života omladine koji je označavao duboku promjenu u svijetu adolescenata i nešto starijih od polovice prošlog stoljeća (Žugić, 1996:191). Taj period je obilježen stvaranjem jedne nove društvene supkulture mladih kroz buntovničke životne stilove kao rezultat jaza između prijeratnih i poslijeratnih generacija (Žugić, 1996:191).

⁵ *aggravation*, engl. – ljutnja, povećanje napetosti, pogoršanje.

navijačko nasilje karakteriziraju nepisana pravila koja značajno smanjuju mogućnost ozbiljnijih ozljeđivanja suparnika (Lalić, 1993:34). Subkulturalna teorija ritualizirane agresije temelji se na ideji da je nasilje nogometnih navijača isključivo simbolične prirode, ono se ne manifestira kao čisto fizička agresija (Žugić, 1996:192). Nasilje se koristi u svrhu poniženja protivnika što učvršćuje poziciju navijačkih skupina kao suprotstavljenih, odnosno naglašava odnos *mi/oni* (Žugić, 1996:192). Ova teorija predstavlja jedan pristup koji navijačkim skupinama pridaje klasične karakteristike subkulture (Žugić, 1996:192). Ona se razlikuje od dominantne kulture, a nogometni navijači postaju pojedinci koji svoj izgubljeni status i identitet u svijetu rada nastoje pronaći u nogometnoj sferi kao prostoru za stjecanje osobnog značaja, moći i ugleda (Žugić, 1996:192). Možemo reći da se radi o teoriji koja navijačko nasilje proširuje na šire društvo i nastoji prikazati pojam nasilja općenito kao elementa prisutnog u svim fazama društvenog razvoja. Prigovori ovoj teoriji su se kretali u rasponu od napomene da je sama teorija ahistorijska, preko ocjene da Marsh i suradnici nisu dovoljno istražili socijalne okolnosti nogometnog huliganizma, pa do ključne zamjerke kako „stvarno” i „ritualno” nasilje nisu isključeni, tj. da je i ritualno nasilje ipak nasilje, uz koje često eskalira i neposredna agresija s teškim posljedicama (Lalić, 1993:35).

2. Klasna teorija ponašanja navijača

Ian Taylor i John Clarke temelje svoju teoriju na (neo) marksističkoj, odnosno konfliktnoj teorijskoj perspektivi⁶ proučavanja društva, a ponašanje nogometnih navijača analiziraju u kontekstu dviju velikih promjena u nogometu tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća (Lalić, 1993):

- *Buržoizacija* kao nastojanje da se interes za nogomet, izvorno radnički sport, proširi na srednju klasu (Lalić, 1993:35). Ta promjena je utjecala na radikalnu transformaciju nogometa koji je do tada bio rezerviran za pripadnike siromašnijih društvenih slojeva (Lalić, 1993:35). Nogomet se više ne promatra kao igra za razonodu, već postaje sve više usmjeren prema stjecanju profita, kako među nogometnim igračima, tako i među drugim nogometnim akterima (Lalić, 1993:35).

⁶ Navedena teorija proizlazi iz cijelog opusa konfliktnih teorija kao što su klasična marksistička teorija (Marx), teorija hegemonije (Gramsci, Poulantzas, Althusser), frankfurtska škola (Adorno, Horkheimer, Marcuse), sociokulturološki studiji (British Cultural Studies, Hall), teorija masovnog društva (C.W. Mills) i sl. (Žugić, 1996:193).

- *Internacionalizacija* odnosno naglašavanje međunarodnog značaja nogometa, i to ponovno na osnovi širenja mogućnosti za stjecanje profita (Lalić, 1993:36).

Taylor i Clarke objašnjavaju nogometno navijaštvo u kontekstu društvene emancipacije mladih ljudi, stoga možemo zaključiti da klasna teorija ponašanja navijača sadrži ideju odvajanja mladih ljudi od roditelja koji pripadaju prijeratnoj generaciji te na taj način nastaju nove vrste navijačkih skupina koje se postepeno strukturiraju kao zasebna društvena grupa sa čvrstom kohezijom. Razlog tome su društvene promjene koje su dovele do veće emancipacije različitih stilova života, a nove navijačke skupine preuzimaju elemente automnosti i posebnosti (Lalić, 1993:36). Taj fenomen oni u prvom redu sagledavaju kao „protestni pokret” mladih iz radničke klase i njihovih skupina, usmjeren povratu participirajuće demokracije u nogometu (Lalić, 1993:36).

Jedna od kritika ove teorije je upućena Taylorovoj i Clarkeovoj ideji nogometnog huliganizma kao novog društvenog fenomena kojeg treba objašnjavati u okviru aktualnih društvenih promjena. (Lalić, 1993:36). Neki autori im prigovaraju da su zanemarili povijesni okvir razvoja nogometnog huliganizma koji je bio prisutan i u razdoblju prije poslijeratnih društvenih i klasnih promjena (Lalić, 1993:36). Referirajući se na tu kritiku, Žugić (1996) kaže da klasna teorija ponašanja navijača nije dostatna jer se ne može primijeniti na suvremeno društvo (Žugić, 1996:194). Fenomen nogometnog huliganizma nije nestao sa promjenama u radničkoj klasi šezdesetih godina, on je itekako prisutan i danas (Žugić, 1996:194).

3. *Povijesno – evolucionistička teorija*

Autori Eric Dunning, Patrick Murphy i John Williams u svojoj teoriji pristupaju problematici nogometnog nasilja uzimajući u obzir širi okvir nasilja u društvu i smještaju nasilje u povijesni kontekst (Lalić, 1993:38). U fokus stavljaju vezu nogometnog nasilja i radničke klase prije Prvog svjetskog rata, između dva rata i razdoblja nakon 1945. godine te pozornost posvećuju subkulturnim skupinama koje u svoje navijačke rituale unose nove elemente kao što su *tediji* (teds)⁷ i

⁷ „*Teddy boys*” (Teds, Teddies) – subkulturna skupina dobrostojeće mladeži nastala tijekom pedesetih godina 20. stoljeća u Velikoj Britaniji, a karakterizira ih elegantni stil oblačenja,

skinheads (skinsi)⁸ (Žugić, 1996:195). Povijesno-evolucionistička teorija objašnjava nogometno nasilje kao izraz muškosti i patrijarhata te ga proširuje na problem nasilja kao izraz bunta protiv vladajućeg sistema i društvene represije (Žugić, 1996:195). Dunning et al. se oslanjaju na osnovne pretpostavke Norberta Eliasa i njegove figuracijske sociologije, a kroz vlastita razmatranja nogometnog huliganizma razvijaju neke zajedničke teorijske pretpostavke i analizira pojavu nogometnog nasilja ocrtavajući, prije svega, opći profil huligana (Bodin, 2013:19). Autori smatraju da se većinom radi o pripadnicima najnižeg radničkog sloja, no isto tako napominju da se huliganstvo ne može automatski povezati sa određenim društvenim slojem (Bodin, 2013:20).

Na kraju, za Eliasa i Dunninga nije u pitanju pripadnost radničkom sloju, već njegovo socijalno funkcioniranje, oblici socijalizacije i društvenog ophođenja (Bodin, 2013:20). Pretpostavka je da, ako je nasilje svojstveno „rough working class”⁹, to je stoga što su njezini članovi manje napredni u smislu uljuđenosti¹⁰ (Bodin, 2013:20).

Dunning, Murphy i Williams prije svega definiraju nogometni huliganizam kao socijalno uvjetovan i duboko ukorijenjen u svaki aspekt ljudskog života, a njegovu suvremenu uvjetovanost promatraju na tri razine (Lalić, 1993:38):

- Ukazujući na svojevrsnu krizu u nogometu koja je nastupila tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća: „Nasilje na terenu i na tribinama, snažna prisutnost maskulinizma, slaba kvaliteta igre – sve to utječe na današnju krizu nogometa” (Murphy et al., 1990, cit. prema Lalić, 1993:38)
- Jačanje grupne kohezije navijačkih skupina koje sebe doživljavaju kroz prizmu odnosa *mi/oni* (Lalić, 1993:39). Učvršćivanjem tog antagonizirajućeg odnosa, navijačke skupine uspostavljaju svoj lokalni identitet nasuprot identitetu rivalskih skupina, a do sukoba dolazi u

glazbeni ukus koji je obuhvaćao rock’n’roll i jazz te nasilničko i rasističko ponašanje prema doseljenicima.

⁸„Skinheads” – pripadnici ove subkulture, nastali krajem pedesetih godina 20. stoljeća, poznati su po specifičnom izgledu koji je obuhvaćao obrijane glave i teške čizme. Bili su poznati po svojoj ljubavi prema nogometu, nasilničkom ponašanju na stadionima i protestima protiv vlasti.

⁹*rough working class*, engl. – tvrda radnička klasa

¹⁰Ova pretpostavka direktno proizlazi iz Eliasove figuracijske sociologije – civilizacijski proces, kao glavna okosnica ovog teorijskog pristupa, bavi se stvaranjem, usvajanjem i razvojem društveno prihvatljivih normi i ponašanja, odnosno etapama razvoja ljudskog društva od srednjeg vijeka prema modernim, zapadnjačkim društvima (Bodin, 2013:22).

situacijama kada su ti identiteti ugroženi ili kada je narušen *fair play* na nogometnom terenu (Lalić, 1993:39)

- Autori rade poveznicu sa Eliasovom teorijom civilizacijskog procesa te ističu da se suvremeno britansko društvo nalazi u procesu decivilizacije budući da je došlo do eskalacije nasilja u društvu općenito (Lalić, 1993:39). Nasilje nogometnih navijača odraz je društvenih rasnih, klasnih, ekonomskih i dr. nejednakosti (Lalić, 1993)

Povijesno-evolucionističku teoriju možemo shvatiti kao suprotstavljeno stajalište klasnoj teoriji ponašanja navijača. Potonja razmatra nogometni huliganizam kao relativno novi fenomen kojeg treba analizirati u međuovisnosti sa aktualnim društvenim i klasnim odnosima, dok Dunning i suradnici u svom pristupu povezuju problematiku nogometnog huliganizma s društvom općenito te smatraju da se ne radi o novoj pojavi.

4. *Interakcionistička teorija – svijet sporta kao svijet za sebe*

Talijanski sociolog Alessandro Dal Lago svojim teorijskim doprinosom u analizi ponašanja nogometnih navijača unosi jednu drukčiju perspektivu koja nogomet promatra kao zaseban svijet, neovisan o društvenim okolnostima (Lalić, 1993:40). Dal Lago nogometne navijače sagledava kao aktere unutar specifične nogometne kulture, a sâmo navijanje kao proces koji se oblikuje po pravilima svojstvenima logici sporta (Lalić, 1993:40). Svoja razmatranja temelji na proučavanju nogometnih „*ultraša*” i njihove navijačke kulture kao specifičnog sklopa društvenih praksi, simbola i obrazaca ponašanja koji perzistiraju kao cjelina odvojena od društva (Lalić, 1993:40). Nadalje, Dal Lago kreira svoj pristup dramaturškom analizom nogometnih manifestacija pri čemu promatra svaki aspekt nogometne utakmice kao pozornice na kojoj se odigrava interakcija između svih aktera koji sudjeluju u njoj (Žugić, 1996:196). „Njega zanima 'hermeneutika nogometa' kao igre, tj. situacija u kojoj se dvije momčadi natječu za pobjedu pred sućem kao legalnim arbitrom i publikom koja mu (sucu) osporava legitimitet jer sumnja u njegovu nepristranost” (Žugić, 1996:196).

Svojom teorijom „svijeta sporta kao svijeta za sebe” Dal Lago stavlja u fokus ideju nogometa kao prostora unutar kojeg navijačke skupine posjeduju potpunu slobodu u izražavanju svojih identiteta, a u toj mreži interakcije i ispoljavanja različitih identiteta sudjeluju pripadnici svih društvenih slojeva (Žugić, 1996:196).

Navijačko nasilje uglavnom je simbolične prirode i služi u svrhu reprezentacije identiteta, a do stvarnog nasilja može doći jedino u specifičnim okolnostima, npr. ako se ozbiljno naruši *fair play* na terenu (Lalić, 1993:41). Ovdje možemo uvidjeti sličnost ovog teorijskog pristupa sa subkulturnom teorijom ritualizirane agresije koja govori o navijačkom nasilju kao isključivo simboličnom.

1.3. Aspekti navijačkog nasilja

Kao što se može vidjeti iz prethodnog izlaganja, navijačko nasilje kao pojava sadrži mnoge, međusobno različite elemente što doprinosi kompleksnosti ovog fenomena. Ponašanje pripadnika navijačkih skupina poprima različite oblike, no, da bismo mogli razumjeti ulogu nasilja među navijačima, potrebno je istražiti neke latentne karakteristike ispoljavanja nasilničkog ponašanja. Nasilje, iako prividno i bezrazložno, ima svoju svrhu, ono je za aktere koji u njemu sudjeluju sredstvo komunikacije i reprezentacije vlastitih identiteta (Vrcan, 1990:43). Nogometna sfera se, u tom kontekstu konstruiranja identiteta navijača, može shvatiti kao prostor simboličnih praksi i obrazaca ponašanja navijačkih skupina, uspostavljanju njihove (društvene) legitimnosti, dominacije nad suparnikom, pronalaženja društvenog značaja i statusa i izlaženja iz okvira društvene marginalizacije pojedinaca koji sudjeluju u navijačkom nasilju. Istraživanje aspekata navijačkog nasilja, stoga, pokušava odgovoriti na pitanja kao što su: kakvu ulogu i utjecaj nasilje ima na onoga koji ga vrši, na kojim principima se temelji odnos između *nas i drugih* te kako nasilje služi u konstruiranju navijačkog identiteta. Analizirajući mikrosvijet navijačkog nasilja, u ovom poglavlju bavit ćemo se njegovim ključnim aspektima kao čimbenicima u procesu učvršćivanja pozicije pojedinaca u hijerarhiji navijačkih skupina, a samim time i re-uspostavljanja osobnog i kolektivnog identiteta u odnosu na identitet suprotstavljenih skupina kroz sudjelovanje u navijačkom nasilju. Ramón Spaaij (2006) se u svojoj analizi „Aspects of Hooligan Violence – A Reappraisal of Sociological Research into Football Hooliganism” bavio konceptualizacijama pojma nogometnog huliganizma, no, ono što je ključno za naš rad, u svom istraživanju je ponudio i zanimljiv teorijski uvid u konstruiranje odnosa navijačkih skupina u okviru antagonizirajućeg odnosa *mi/oni* koji zapravo generira nasilje kao sredstvo kojim navijačke skupine nastoje jasno razgraničiti svoj grupni

legitimitet nasuprot rivalskim skupinama. Nasilje time postaje idealan mehanizam za stvaranje društvenih granica, kako u društvu tako i na nogometnom terenu.

Prema Spaaiju (2006), postoji šest ključnih aspekata navijačkog nasilja:

1. uzbuđenje i emocionalni naboj kao jedna od ključnih komponenti navijačkog nasilja podrazumijevaju ideju da sudjelovanje u nasilju pruža osjećaj adrenalina jer predstavlja bijeg od svakodnevne životne rutine, a u takvom kontekstu, nasilje postaje samo sebi svrhom (Spaaij, 2006:17). Specifičnost navijačkog nasilja leži u činjenici da je nasilje glavni konstituirajući element navijačkih skupina (Spaaij, 2006:18). Ta privlačnost nasilja u sebi sadrži dublju ideju prevladavanja straha što se može postići jedino preuzimanjem rizika koje nasilje nosi (Spaaij, 2006:19)
2. maskulinizacija identiteta ostvaruje se kroz sudjelovanje u nasilju (Spaaij, 2006:19). Glavni cilj navijačkih skupina jest provociranje rivalskih skupina kroz nasilje i zastrašivanje, a upravo taj suprotstavljeni odnos doprinosi konstituiranju snažnog heteroseksualnog maskulinog identiteta (Armstrong, 1994, cit. prema Spaaij, 2006:20). Maskulinizacija se može ostvariti jedino poniženjem, odnosno demaskulinizacijom rivalskih skupina (Spaaij, 2006:20). Ovaj aspekt navijačkog nasilja u sebi sadrži ideju primarnog nagona dokazivanja muškosti kojim navijači potvrđuju svoj legitimitet i zasluženost mjesto u hijerarhiji navijačkih skupina (Spaaij, 2006:20). Također, u prostoru konstruiranja maskulinog identiteta reproduciraju se kategorije rase i politička obilježja kao elementi djelovanja navijačkih skupina kroz koje huligani dokazuju svoju superiornost naspram „neprijatelja” (Spaaij, 2006:21)
3. stvaranje i održavanje individualne i kolektivne reputacije pri čemu individualnu reputaciju navijači ostvaruju sudjelovanjem u nasilju i maskulinizacijom identiteta (Spaaij, 2006:22). U navedenom kontekstu, pripadnici navijačkih skupina stječu osobnu reputaciju isključivo kroz nasilničko ponašanje kao demonstraciju vlastite hrabrosti, snage i lojalnosti određenoj navijačkoj skupini (Spaaij, 2006:22). Održavanje kolektivne reputacije je centralno u razvijanju i eskalaciji rivalstva među suprotstavljenim skupinama, a prošli sukobi i nesuglasice među rivalskim

skupinama mogu postati okidač neprijateljske atmosfere i nasilja (Spaaij, 2006:23)

4. teritorijalna identifikacija, odnosno označavanje prostora¹¹ kao „našeg” igra značajnu ulogu u konstrukciji navijačkih identiteta i intergrupnih rivalstava (Spaaij, 2006:23). No, teritorijalna identifikacija ne obuhvaća samo područje nogometnog terena (Spaaij, 2006:23). Sukobi navijačkih skupina se mogu odvijati i na urbanom području kao što su pubovi, željezničke stanice, gradski trgovi i sl. (Spaaij, 2006:23)
5. solidarnost i pripadanje predstavljaju bitne faktore u konstrukciji navijačkog identiteta (Spaaij, 2006:24). Navijačke skupine svojim pripadnicima pružaju osjećaj povezanosti, uzajamne solidarnosti i prijateljstva, a kolektivna iskustva jačaju zajedništvo skupine (Spaaij, 2006:24). Ovaj aspekt ukazuje na to da nasilje nije jedini izvor privlačnosti navijačkih skupina, već se radi i o gotovo transcendentnom osjećaju pripadnosti masi (Spaaij, 2006:25). Osim prednosti koje donosi grupno zajedništvo, postoje i određene dužnosti i rizici jer su individualni interesi u uskoj vezi sa interesima grupe kao kolektiva (Spaaij, 2006:25)
6. suverenost i autonomija kao načini samo-reprezentacije navijačkih skupina (Spaaij, 2006:29). Uporabom nasilja i stvaranjem reputacije skupine kao „opasne” navijačke skupine potvrđuju svoj suverenitet, no postoje i drugi mehanizmi (Katz, 1988, cit. prema Spaaij, 2006:29). Provokacijom rivalskih skupina putem simbola, verbalnog izražavanja i načinima odijevanja navijačke skupine također mogu izražavati suverenost (Spaaij, 2006:29). Autonomija se odnosi na njihov osjećaj da su sposobni donositi vlastite odluke neovisno o drugima, a očituje se na dva načina: 1. iako postoji kontinuirana socijalna interakcija između navijača i tijela socijalne kontrole, navijačke skupine uvijek pokušavaju zaobići, manipulirati ili poremetiti strukturu socijalne kontrole, 2. određene navijačke skupine nastoje stvoriti medijsku sliku svoje skupine kao organizacije sa pažljivo razrađenom strategijom funkcioniranja čime žele kreirati reputaciju opasne, gotovo paramilitarne snage (Spaaij, 2006:31)

¹¹ „Prostor, u ovom smislu, ne postoji samo kao ontološka činjenica jer je obdaren društvenim značenjima i režimima tih značenja” (Lefebvre, 1991, cit. prema Spaaij, 2006:24).

Nasilje navijačkih skupina ne može se jednoznačno definirati iz razloga što ono obuhvaća višestruke faktore što je i razlog mnogih autora koji su u svojim radovima pristupali toj problematici prije svega kroz teorijsku razradu aspekata nasilja, izbjegavajući stroge okvire koji bi mogli dovesti do zanemarivanja nekih važnih čimbenika. Bodin tako kaže da „shvatiti huliganstvo znači da moramo prevladati uobičajene definicije, kolektivne predodžbe, stereotipe i predrasude koji se obično vežu uz taj pojam” (Bodin, 2013:9). Teškoće pri definiranju navijačkog nasilja velikim dijelom proizlaze iz činjenice da se radi o društvenoj pojavi koja poprima različite oblike ovisno o kontekstu. Frosdick i Marsh (2005) također smatraju da postoji problem u definiranju navijačkog nasilja te se u svojim razmatranjima bave isključivo kritičkim presjekom različitih pristupa fenomenu navijačkog nasilja (Frosdick i Marsh, 2005).

Razmatranje aspekata nasilja navijačkih skupina razotkriva, na suptilnijoj razini, svrhu nasilja koja iz perspektive sudionika dobiva drukčiju dimenziju koja nije vezana samo uz društvenu uvjetovanost navijačkog nasilja. Ovdje se otvara čitava sfera individualnog i kolektivnog iskustva nogometnih navijača kao spleta interakcija na simboličnoj i stvarnoj razini. Putem tih međuodnosa navijači ispoljavaju svoj identitet na mnogobrojne načine stoga ćemo se u sljedećem poglavlju baviti rasizmom kao elementom konstrukcije navijačkog identiteta.

1.4. Rasizam i navijačko nasilje

Autori navedeni u ovom radu uvelike su doprinijeli razumijevanju pojma navijačkog nasilja kroz teorijske konstrukcije koje su temeljili na povijesnom pregledu nasilja u kontekstu različitih zemalja, no ostaje činjenica da nema dovoljno istraživanja koja bi objasnila na koji način kulturni kontekst nogometne sfere stvara platformu unutar koje se rasizam otvoreno ispoljava (Back et al., 1998:71). Procesima profesionalizacije i komercijalizacije, suvremeni nogomet se, s jedne strane pretvorio u spektakl, a s druge, u posao što znači da se sve ono što se dešava u nogometu i u vezi njega odvija po logici spektakla, a ne igre (Vrcan, 1990:73). Navijačke bakljade, mahanje zastavama, simboli i parole sa provokativnim sadržajima su postali njegov neodvojiv dio (Vrcan, 1990:73).

Sâma činjenica da je nogomet jedan od najpopularnijih sportova diljem svijeta ukazuje na to da je njegova publika mnogobrojna, a navijačke skupine kao njen

ekstremniji dio postaju vrlo angažirane u bodrenju omiljenih nogometnih klubova. U atmosferi uzavrelih navijačkih strasti, nastaje plodno tlo za izražavanje raznih oblika diskriminacije i netrpeljivosti koje su usmjerene prema nogometnim igračima, kao i prema rivalskim navijačkim skupinama.

Kad govorimo o uzrocima zašto se u nogometu, više nego u drugim sportovima, stvaraju vrlo pogodni uvjeti za ispoljavanje netrpeljivosti i diskriminacije od strane navijačkih skupina, nadovezat ćemo se na pojam *determinističke mreže* Srđana Vrcana.¹² Vrcan (1990), između ostalog, govori o navijačkim skupinama kao nositeljima društvenih promjena, odnosno skupini koja izražava bunt protiv vladajućih institucija kroz simbole svojstvene navijačkom ritualu (Vrcan, 1990:75). Kad se u kontekst navijaštva smjeste politički sadržaji, dolazi do reproduciranja rasizma i govora mržnje koji se na nogometnim terenima mogu otvoreno izražavati čime svaki pripadnik navijačke skupine dokazuje svoju lojalnost grupi i iznova obnavljaju klasični antagonizam prema *drugima* (Vrcan, 1990:77). Isticanjem simbola, navijačkim povcima i sloganima stvara se homogenizacija na simboličko-ikonografskoj razini, a ujedno se razlike na temelju odnosa *prijatelj/neprijatelj* produbljuju (Vrcan, 1990:77).

Scambler (2007) ocjenjuje kako je za potpuno razumijevanje navijačkog nasilja potrebno uzeti u obzir društveni sistem, klasne i patrijarhalne odnose te akumulaciju kapitala (Scambler, 2007:164). Elementi nacionalizma i etniciteta u navijačkom nasilju povezuju se s jačanjem muškog *etosa* dok je mobilizacija etnonacionalističkih osjećaja nužan dio navijačkog nasilja (Scambler, 2007:164).

Većina teorija o navijaštvu određuje navijačke skupine kao društvene subkulture koje svoju društvenu afirmaciju postižu na nogometnim stadionima. Upotreba rasizma i diskriminacije općenito samo je jedan od načina kojima te iste skupine nastoje uspostaviti svoj društveni položaj, stoga se nogometna sfera treba promišljati kao struktura unutar koje svaki akter ima ulogu u nogometnoj hijerarhiji. Navijačke skupine nisu samo spontani društveni fenomeni (Ćurgus-Kazimir, 2007). Iza njih ne stoje samo klubovi već i određene društvene i političke grupe koje u navijaštvu vide potencijal za odašiljanje političkih poruka

¹²Pojam je razrađen u 3. poglavlju rada pod nazivom „Nogomet i nasilje – teorijsko određenje veze”.

(Ćurgus-Kazimir, 2007:2).¹³ Upravo ta veza između društva, politike i nogometa dodatno širi prostor za odašiljanje rasističkih i diskriminirajućih poruka u nogometu.

Pjevanjem i skandiranjem u vezi s klubovima i igračima navijačke skupine, s jedne strane, pružaju podršku svojoj momčadi kako bi ostvarila što bolji rezultat, a s druge strane nastoje, kao svojevrsne grupe za pritisak, raznim uvredama i prijetnjama u što većoj mjeri smanjiti volju za pobjedom protivničkog tima (Lalić, 1993:195). Rasističke poruke kojima se navijači služe za vrijeme nogometnih utakmica imaju ne samo značajnu ulogu u podizanju netrpeljivosti i burne atmosfere već i u sabotiranju igre protivničkog tima. Ideja dominacije nad protivnikom u kontekstu navijačkog nasilja proizlazi iz želje da se isključi *drugoga* ili *drukčijega* što je temeljna funkcija rasizma i diskriminacije u nogometu (Lalić, 1993). Možemo uočiti da je problematika rasizma u nogometu usko povezana s nacionalizmom o čemu raspravljaju Saeed i Kilvington (2011) te navode da se s vremenom izgubila izvorna ideja rasizma temeljena isključivo na biološkoj inferiornosti jer rasizam čini samo jedan dio u spletu nacionalizma, etniciteta i patriotizma (Saeed i Kilvington, 2011:605).

Koncept *kulturalnog rasizma* opisuje zamjenjivanje bioloških aspekata rase kulturalnim te se samim time oslanja na diskurs nacionalnog identiteta i pripadnosti (Saeed i Kilvington, 2011:605). Temeljna ideja nacionalizma je stvaranje zajedništva kroz rituale, transparente i pjesme, no u kontekstu multikulturalizma, ta ista ideja isključuje *druge* koji se kulturalno i fizički razlikuju od bijele većine (Saeed i Kilvington, 2011:605).

Pokušaji da se objasni veza između rasizma i navijačkog nasilja prožeti su idejom nacionalizma iz kojeg se reproduciraju diskriminirajući oblici ponašanja u nogometu. Rasizam je, stoga, potrebno smjestiti u širi okvir u kojem se nogomet koristi kao sredstvo identifikacije sa državom, etničkom zajednicom, rasom, klasom i sl., a gdje stadioni postaju tvornice različitih poruka, simbola i ideoloških orijentacija (Koković, 1986:96).¹⁴

¹³U članku „Brzi, prilagodljivi i nemilosrdni: nasilje u sportu i mediji” (2007) autor navodi primjer mitinga „Kosovo je Srbija” kada je došlo do žestokih sukoba između policije i navijača koji su vršili napade na ambasade u Beogradu (Ćurgus-Kazimir, 2007).

¹⁴„Stoga on može biti sredstvo spajanja ili razdvajanja naroda, klasa, slojeva, rasa, regija; drugim riječima, može biti u funkciji konsenzusa ili konflikta” (Koković, 1986:96).

Pojam kulturalnog rasizma kojeg spominju Saeed i Kilvington zorno opisuje svu suvremenost rasizma i diskriminacije u nogometu (Saeed i Kilvington, 2011). Nogometna sfera stvorila je novi socio-kulturni okvir u kojem se izvorna ideja rasizma postepeno gubi, a pitanje nacionalizma i etniciteta dobiva na važnosti (Saeed i Kilvington, 2011).

2. Primjeri rasizma u hrvatskom nogometu od 2008. do 2015. godine – pregled novinskog sadržaja „Sportskih novosti”

Od kraja 70-ih do druge polovice 80-ih godina nastupile su određene promjene u sferi hrvatskog sporta (Perasović i Bartoluci, 2007). Razumijevanje novih navijačkih aktera, koji su se po mnogim obilježjima (dob, izgled, strana stadiona, preferencije droga, sleng, rekviziti, koreografija, nazivlje, komunikacija sa sličnim grupama, fokusiranost na navijanje više nego na samu igru, itd.) počeli simbolički i stvarno odvajati od svojih roditelja, omogućeno je nasljedem sociologije (sub)kultura mladih (Perasović i Bartoluci, 2007:112). Navedeno razdoblje označava proces nastajanja subkulturnog stila navijačkih skupina kojem je nogometni stadion primaran prostor izgradnje identiteta i stila života (Perasović i Bartoluci, 2007:112). Kulminacija promjena na hrvatskoj navijačkoj sceni započinje početkom 90-ih godina, a u tom razdoblju nogometno navijaštvo počelo se analizirati u kontekstu rata te političkih i društvenih procesa. Struktura hrvatskog društva znatno se izmijenila pod utjecajem tranzicije koja je označavala prijelaz iz totalitarnog u demokratsko društvo¹⁵, a promjene su se odrazile i na hrvatski nogomet općenito (Perasović i Mustapić, 2013). U takvom društvenom i političkom kontekstu, unutar navijačke scene dolazi do mijenjanja dotadašnjih navijačkih rituala i simbola koji sada poprimaju političke elemente kao rezultat politizacije hrvatskog nogometa.

U hrvatskom društvu postaje sve zamjetnije jačanje međunacionalnih i političkih neprijateljstava i prenošenja tih istih obrazaca na nogometne stadione (Lalić, 2015:147). Nakon završetka rata, ponovno dolazi do jačanja klupskih, grupnih i regionalnih rivalstava (Lalić, 1993:147). Navijačke skupine u tom međuodnosu politike i nogometa imaju središnju ulogu u širenju politički obojanih poruka, kako je Vrcan (2003) objasnio, zbog toga što nogomet ima sposobnost ujedinjavanja, ali i razjedinjavanja što ga čini osobito pogodnim za političke strategije koje teže, s jedne strane, prema društvenom i političkom uključivanju, a s druge strane, rigidnom društvenom isključivanju (Vrcan, 2003:148).

¹⁵Specifičnost tranzicije u Hrvatskoj, za razliku od ostalih postsocijalističkih zemalja, leži u istodobnom jačanju individualnog utilitarizma, nacionalizma i radikalnog egalitarizma što dovodi do „retradicionalizacije” hrvatskog društva kao glavne karakteristike procesa tranzicije 90-ih godina (Županov, 1995, cit. prema Perasović i Mustapić, 2013:263).

Prisutnost ritualnog izražavanja metafore *prijatelj/neprijatelj* i njezinog korištenja u političke svrhe vidljiva je već dulje vrijeme na hrvatskoj navijačkoj sceni, a nacionalizam i šovinizam kao mržnja prema pripadnicima drugih etničkih skupina prisutne su u navijačkom ritualu Torcide, Bad Blue Boysa, Kohorte i ostalih skupina unutar kojih se formirala svojevrsna ekstremna desnica među navijačkim skupinama (Lalić, 2015:157). Kao dvije najorganiziranije i najmnogobrojnije hrvatske navijačke frakcije, Torcida i Bad Blue Boysi imaju najznačajniju ulogu u kreiranju navijačke subkulture u Hrvatskoj, a u svojim navijačkim ritualima redovito koriste političke simbole, poruke rasističkog sadržaja i ostale oblike diskriminacije.

Perasović i Mustapić (2013) na temelju svojih istraživanja navode kako se mnogi članovi splitske navijačke skupine Torcida smatraju pobornicima političke desnice zbog čestih rasističkih ispada i govora mržnje usmjerenima prema tamnopusnim nogometnim igračima, no isto tako ističu da upotreba rasizma među navijačima Torcide ima svrhu provokacije postojećih institucija kao izraz svojevrsnog bunta, a ne izraz identifikacije sa političkim desnim krilom (Perasović i Mustapić, 2013:268). Torcida se na hrvatskoj navijačkoj sceni čvrsto afirmirala zahvaljujući svojoj dugoj tradiciji, jakoj organizaciji i uspostavljanju novog, subkulturnog načina života posve nove društvene skupine (Lalić, 1993). Osnovana 1950. godine, najstarija je skupina u Europi, a tijekom svoje duge povijesti njeni pripadnici iskazivali su veliku ljubav i privrženost omiljenom klubu (Lalić, 1993:84). Tijekom 70-ih godina navijački rituali Torcide poprimaju elemente nacionalizma, a krajem 80-ih i početkom 90-ih pripadnici Torcide sve više počinju izražavati nezadovoljstvo društveno-političkom situacijom bivše Jugoslavije (Lalić, 1993:85). To je ujedno bilo i razdoblje kada su se nasilje i sukobi među rivalskim navijačkim skupinama zaoštravali o čemu svjedoči i često spominjani incident iz tog vremena. Utakmica između Hajduka i Partizana 1990. na stadionu Poljud ostala je zapamćena po naprasnom prekidu i paljenju jugoslavenske zastave od strane navijača Torcide (Majdin, 2010). Taj čin je označavao simbolički prekid sa starim državnim režimom po drugi put, poslije utakmice Dinama i Crvene zvezde te iste godine (Majdin, 2010).

U proteklih 20-ak godina do danas, nasilničko ponašanje, verbalni sukobi sa rivalskim navijačkim skupinama (često se mogu čuti uvrede upućene navijačima BBB-a sadržaja „Gazi, gazi purgere” ili „Mrzim Dinamo, srpsko ime to”), rasizam

i nacionalizam navijača Torcide prema nogometnim igračima i pripadnicima drugih navijačkih skupina sve više eskaliraju i privlače pozornost medija i šire javnosti.

Kamerunac Henri Belle jedan je od igrača koji je često morao slušati rasističke uvrede kao i dinamovac Sammir, porijeklom iz Brazila, koji je gotovo na svakoj utakmici bio meta rasističkog hukanja i nazivanja „majmunom” (Ledinski et al., 2012). Jedan od najpoznatijih slučajeva rasizma navijača Hajduka dogodio se 2005. godine kada je na splitskom Poljudu osvanuo transparent „Maksimirski ZOO: Chago, Etto, Da Silva” aludirajući na tamnopusite igrače Dinama koji je izazvao burnu reakciju u javnosti.

Slika 1.¹⁶ Transparent na tribinama u Splitu 2005. godine.

Na utakmicama Hajduka nisu rijetkost povici s nacionalističkim prizvukom kao što su primjerice „U boj, u boj, za narod svoj” i „Za dom spremni”, kao i izražavanje neprijateljstva prema Srbima kroz skandiranje „Ubi, ubi Srbina”. Utakmicu sa klubom Split iskoristili su za obračun sa srpskim političarom Vojislavom Šešeljom koji je nekoliko dana prije toga spalio hrvatsku zastavu u Beogradu kroz isticanje transparenta sa natpisom „Umvi!” (aludirajući na njegovu govornu manu) i paljenjem četničke zastave na tribini (Prlić, 2015).

¹⁶ Izvor: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajduk-postaje-prvi-klub-hnla-sankcioniran-zbog-rasizma-/300243.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slika 2.¹⁷ Transparent Hajdukovih navijača na utakmici sa Splitom 2015. godine. Govor mržnje prema srpskim manjinama u Hrvatskoj iskazivali su u vrijeme kada se vodila rasprava o uvođenju ćirilice u Vukovar. Jedan od primjera je utakmica protiv Olimpije 2013. godine na kojoj je zamijećen transparent „Vukovar nikad neće biti Bykobap” (Index.hr, 2013).

Slika 3.¹⁸ Transparent na utakmici protiv Olimpije.

U skladu sa svojim političkim stavovima, Torcidaši često koriste natpise s elementima domoljublja kao što je transparent „Od Škabrnje pa do Vukovara,

¹⁷Izvor: Prlić (2015): „Torcida na sjeveru zapalila četničku zastavu”. URL: <http://dalmatinskiportal.hr/vijesti/torcida-na-sjeveru-zapalila-srpsku-zastavu/3782> (pristupljeno: 26.3.2016.)

¹⁸Izvor: <http://www.index.hr/sport/clanak/torcida-nece-bykobap-/661680.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

stoji Hrvat do Hrvata...” posvećen žrtvama i braniteljima Domovinskog rata na utakmici sa Rijekom (Jurišić, 2006)

Slika 4.¹⁹ Transparent Torcidinih navijača na dvoboju Hajduk-Rijeka 2006. godine.

Navijači Torcide nerijetko iskazuju podrškama generalima Domovinskog rata pa su tako na utakmici između Hajduka i Slaven Belupa uputili posvetu generalu Blagi Zadri koja je glasila „Bilo ih je osamnaest, ostalo samo šest... Vukovarski heroji što ušli su u povijest. Blago Zadro i Turbo vod” (Marković, 2015).

Slika 5.²⁰ Transparent na utakmici 2014. godine.

Iako je nogometni klub Dinamo oduvijek pratio veliki broj navijača, prva organizirana navijačka skupina Bad Blue Boys osnovana je 1986. godine (Marelj,

¹⁹Izvor: Jurišić (2006): „Hajduk – Rijeka: Riječani razbijeni već u prvom dijelu”. URL: <http://sportnet.20minuta.hr/Vijest.aspx?ID=319049> (pristupljeno: 26.3.2016.)

²⁰Izvor: Marković (2015): „Riječ 'Torcida' na portugalskom znači 'Upleteni', a najbolji prijevod je 'Združena braća'”. URL: <http://www.maxportal.hr/rijec-torcida-na-portugalskom-znaci-upleteni-a-najbolji-prijevod-je-zdruzena-braca/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

2010). Na hrvatskoj navijačkoj sceni poznati su po nasilničkom ponašanju na domaćim i inozemnim nogometnim utakmicama, rasističkim ispadima i sukobima sa rivalskim navijačkim skupinama. Od početka svog osnutka, BBB-i su usko surađivali sa hrvatskom političkom scenom, a tijekom razdoblja 90-ih godina prošlog stoljeća preuzeli su nacionalistička obilježja kao dio svog navijačkog rituala (Došen, 2007). Značajnim događajem za povijest kluba Dinamo smatra se neodigrana utakmica Dinama i Crvene Zvezde u Zagrebu 13. svibnja 1990. kada su se, reagirajući na provokacije suparničkih navijača Delija, sukobili s policijom, što većina BBB-a drži početkom Domovinskog rata u kojem je sudjelovao i dio navijača (Strukić, 2014). Početak 90-ih godina obilježile su turbulencije na hrvatskoj političkoj sceni koje su se odrazile i na navijaštvo Bad Blue Boya kroz isticanje političkih parola i prakticiranjem rasizma, odnosno govora mržnje koji su i danas prisutni. Kamerunski nogometaš Henri Belle jedan je od igrača koji je u nekoliko navrata bio meta rasističkog vrijeđanja Dinamovih navijača, kao i tamnoputi igrač Carlos koji je na utakmicama kontinuirano trpio uvredljivo skandiranje BBB-a (Index.hr, 2008).

Kao i navijačima Torcide, tako ni BBB-ima nije strano veličanje nacionalizma i netrpeljivost prema manjinama pa su se tako dvije suparničke navijačke skupine na zajedničkoj utakmici ujedinile u borbi protiv ćirilice u Vukovaru natpisom „Za hrvatski Vukovar, ne ćirilicu” (Lovrić, 2013).

Slika 6.²¹ Transparent navijača Torcide i Bad Blue na utakmici 2013. godine.

U posljednje vrijeme sukobi BBB-a s bivšim glavnim direktorom Dinama Zdravkom Mamićem dolaze do izražaja na gotovo svakoj utakmici na kojima su transparenti i uzvici vrijeđanja na račun Mamića i njegove obitelji već postali neodvojiv dio njihovog navijačkog rituala. Jedan od brojnih takvih slučajeva je

²¹Izvor: Lovrić (2013): „KOMENTAR JELENE LOVRIĆ: Hoće li se utakmica igrati protiv ćirilice ili radi sportskog rezultata?”. URL: <http://www.jutarnji.hr/komentar-jelene-lovric-hoce-li-se-utakmica-igrati-protiv-cirilice-ili-radi-sportskog-rezultata-/1124484/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

utakmica između Dinama i moldovskog kluba Sheriff, održana 2013. godine, tijekom koje su navijači BBB-a skandirali „Mamiću, cigane” (Šnidarić i Miličić, 2013). Utakmica Dinama i Slaven Belupa na Maksimiru 2012. prošla je u znaku seksističkih ispada kada su Dinamovi navijači izvikivali, između ostalog, i „Mamiću, Mamiću, j.... ti sve – majku i obje kćeri maloljetnice” (Politika Plus, 2012). Nezadovoljstvo vodstvom kluba vidljivo je i na njihovim transparentima.

Slika 7.²² Transparent Bad Blue Boysa upućen Zdravku Mamiću.

Na prosvjedu održanom 2014. godine navijači BBB-a uzvikivali su parole upućene upravi Dinama među kojima se našao i transparent „Okupio, udomio, osigurao, naoružao, platio – Mamiću, krv je na tvojim rukama.” (Index.hr, 2014).

Slika 8.²³ Transparent Bad Blue Boysa namijenjen Mamiću.

²²Izvor: <http://www.index.hr/sport/clanak/zajedno-za-dinamo-pred-sheriff-ne-dajmo-mamicu-danas-razjedini-i-pritisce-preko-uefe/691777.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

²³Izvor: <http://www.index.hr/sport/clanak/mamicu-krv-je-na-tvojim-rukama-boysi-pod-maksimirom-tesko-optuzili-dinamovog-gazdu-njegovog-policaajca-antolica-i-zastrasivaca-marcinka/781087.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Na zidovima grada Zagreba također se može uočiti znatan broj uvredljivih grafita upućenih Zdravku Mamiću.

Slika 9.²⁴ Jedan od mnogobrojnih grafita o Mamiću od strane navijača BBB-a.

Slika 10.²⁵ Grafit u Novom Zagrebu.

²⁴ Izvor: http://www.frazarij.com/Grafiti/grafit.php?grafit_id=3&mamicu-cigane-odlazi-iz-svetinje (pristupljeno: 26.3.2016.)

²⁵ Izvor: <http://www.satelitskiforum.com/sf/board8-ostalo/board12-sport/5180-neredi-na-stadionima/index16.html> (pristupljeno: 26.3.2016.)

U Hrvatskoj je gotovo svaka nogometna utakmica popraćena nekim oblikom diskriminacije i govorom mržnje, najvećim dijelom upravo od strane navijača Torcida i Bad Blue Boysa. Hrvatski mediji redovito izvještavaju o takvim slučajevima, kao i o rigoroznim financijskim sankcijama domaćih i stranih nogometnih organizacija. U ovom dijelu rada prikazat ćemo sve primjere rasizma u hrvatskom nogometu objavljene u „Sportskim novostima” kao najrelevantnijem izvoru potrebnog materijala budući da pokriva isključivo sportsku tematiku. Kao vremenski period za analizu uzeli smo članke objavljene u razdoblju od 2008. do 2015. godine, a pretragu će olakšati postojanje digitaliziranih izdanja „Sportskih novosti” i mogućnost pretraživanja potrebnih godišta putem internetske tražilice. Članke smo kronološki poredali od nastarijeg do najnovijeg.

„Boysi opet napali Mamića i Hrgovića, sramotni grafit na splitskim Firulama”

Objavljeno: 29.7.2008.

U Splitu je osvanuo grafit „Hrgoviću Srbije krepaj” upućen Mirku Hrgoviću, nogometašu koji je u to vrijeme iz Hajduka prešao u Dinamo.

Slika 11.²⁶ Grafit na splitskoj plaži Firule.

„Hrgoviću četniče, čača se u grobu okriće”

Objavljeno: 3.9.2008.

U Splitu se ponovno pojavio grafit kao izraz nezadovoljstva transfera Mirka Hrgovića iz Dinama u Hajduk. Autor grafita „Hrgoviću četniče, čača se u grobu

²⁶Izvor: <http://sportske.jutarnji.hr/boysi-opet-napali-mamica-i-hrgovica--sramotni-grafit-na-splitskim-firulama/853323/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

okriće” ostao je anonimn. No, doznaje se da su nepoznati huligani, prije ovog incidenta, prijetnjama, uvredama i vješanjem Hrgovićeve lutke na Maksimiru već pokazali što misle o ovom potezu.

Slika 12.²⁷ Grafit u Splitu.

„UEFA: Mi bi zbog rasizma Hrvatsku kaznili puno žešće nego FIFA”

Objavljeno: 16.10.2008.

Engleski reprezentativac Emile Heskey bio je žrtva rasističkih povika hrvatskih navijača tijekom dvoboja Hrvatske i Engleske zbog čega je HNS dobio 25.000 eura kazne od strane UEFA-e.

„Sporna zastava: Hajduku prijeti kazna zbog rasističkih provokacija”

Objavljeno: 18.11.2008.

Na utakmici Hajduk-Rijeka među navijačima Hajduka u trećoj, četvrtoj i petoj minuti utakmice primijećen je simbol zastave američkog Juga koju su navijači dopunili s kartonima i natpisom „White Boys”. Događaj je od strane UEFA-e i FIFA-e protumačen kao rasistička provokacija budući da se radi o zabranjenoj ikonografiji koja simbolizira ropstvo i superiornost bijele rase. Hajduk je kažnjen sa 25.00 kuna kazne od strane Disciplinske komisije Udruge Prve HNL. Navodi se kako je ista zastava primijećena i na utakmici Hajduka i Slaven Belupa u kolovozu iste godine.

²⁷ Izvor: <http://www.jutarnji.hr/-hrgovicu--cetnice--caca-se-u-grobu-okrice-/258063/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slika 13.²⁸ Sporni transparent na utakmici Hajduk-Rijeka 2008.

„Torcida u subotu ponovno izvjesila zabranjenu konfederacijsku zastavu”

Objavljeno: 13.4.2009.

Tijekom utakmice Hajduka i Cibaliije među navijačima Hajduka ponovno je zamijećena zastava američkog Juga. HNL je za spornu zastavu kaznio Hajduk iznosom od 30.000 kuna od strane HNL-a.

„Šurjaku suspenzija na tri mjeseca, Hajduku 50.000 kuna zbog rasizma!”

Objavljeno: 4.11.2009.

Zbog rasističkog povika „Hu, hu, hu” upućenom tamnoputom igraču Sammiru na utakmici protiv Dinama HNL je kaznio Hajduk iznosom od 40.000 kuna kazne. Ostalih 10.000 kuna kazne dobio je menadžer Hajduka Ivica Šurjak zbog vrijeđanja i fizičkog napada na nogometnog suca.

„Rasizam u Koprivnici: Skinhead letvom napao Slavenovog Nynkeua!”

Objavljeno: 22.1.2010.

U Koprivnici je zabilježen fizički napad drvenom letvom na Kamerunca Niverge Nynkeu Nicolasa, igrača nogometnog kluba Slaven Belupo. Navedeno je kako je počinitelj napada 19-godišnji pripadnik „skinheadsa” koji je, na dan objave članka, priveden Istražnom sucu Županijskog suda u Koprivnici. U članku se također navodi kako ovo nije izolirani slučaj napada na strane igrača Slaven Belupa počinjenih od strane gradskih “skinheadsa”.

²⁸ Izvor: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajduku-ponovno-prijeti-kazna-zbog-konfederacijske-zastave-i-transparenta-white-boys/410202.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

„Špaco izgubio živce: 'Niti su banane rasizam, a niti Ćiro nogometni trener'”

Objavljeno: 18.4.2010.

Hajduk je dobio ukupnu kaznu od 110.000 kuna za nasilničko ponašanje i rasizam tijekom utakmice protiv Dinama kada su sa tribina poletjele banane.

Slika 14.²⁹ Banana na splitskom stadionu Poljud nakon utakmice Dinama i Hajduka 2010. godine.

„'Sammir nije Damir' i svastika”

Objavljeno: 24.9.2010.

U Splitu je osvanuo rasistički grafit koji aludira na Dinamovog nogometaša Sammira i njegov angažman u hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji. Grafit koji glasi „Sammir nije Damir” pojavio se na zidu u splitskoj ulici Lazarice, a ispod natpisa nacrtan je kukasti križ.

²⁹ Izvor: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajduk-ce-hukanje-i-banane-na-poljudu-platiti-najmanje-25-tisuca-kuna/485147.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slika 15.³⁰ Grafit u Splitu.

„Zvižduci motivirali Vatrene: Eduardo i Luka Modrić u 10 minuta spasili Hrvatsku”

Objavljeno: 6.9.2011.

Tijekom utakmice Hrvatske i Izraela na maksimirskom stadionu sa tribina hrvatskih navijača mogli su se čuti povici kao što su „Za dom spremni”, „U boj, u boj”, „Ustani bane” i sl.

„Delegat popisao rasizam i nepoželjne stihove, upaljačem pogođen i vratar Aouate”

Objavljeno: 7.9.2011.

Na utakmici protiv Izraela, između ostalog, zabilježeno je i rasističko vrijeđanje tamnoputog izraelskog braniča Tawathe, a gostujući vratar Aouate pogođen je upaljačem.

„Delegat prijavio: bakljadu, 'hukanje' Sammiru, rasistički transparent i spikera!”

Objavljeno: 16.9.2011.

Tijekom utakmice Hajduk-Dinamo na Poljudu zabilježen je rasistički ispad od strane Hajdukovih navijača. Na meti napada ponovno je bio nogometaš Dinama Sammir kojemu su navijači uputili „hukanje”, a među navijačima se i ovog puta pojavila zastava američkog Juga sa natpisom „White Boys”. Hajduk je

³⁰ Izvor: Čerina (2010): „Uvredljivi grafit u Splitu, ne žele ga: Sammir nije Damir”. URL: <http://www.24sata.hr/sport/uvredljivi-grafit-u-splitu-ne-zele-ga-sammir-nije-damir-192511> (pristupljeno: 26.3.2016.)

sankcioniran iznosom od 80.000 kuna zbog upotrebe rasističkih simbola i vrijeđanja igrača.

„Nemilosrdni Vlačević: zbog hukanja Belleu Hajduk kažnjen sa 80 000 kuna! Je li dovoljno?”

Objavljeno: 29.2.2012.

Sa tribina navijača Torcida na utakmici Hajduk-Istra 1961 moglo se čuti rasističko hukanje usmjereno prema tamnoputom igraču Henryu Belleu. Disciplinski sudac HNS-a Krešimir Vlačević za ovaj ispad kaznio je Hajduk iznosom od 80.000 kuna.

„Baklje, zviždanje himni, rasizam... Hrvatski navijači bananama na Balotellija”

Objavljeno: 15.6.2012.

Na utakmici sa Italijom, održanoj u poljskom gradu Poznanju, zabilježeno je nepoželjno ponašanje hrvatskih navijača koji su zviždali na talijansku himnu, a pred kraj prvog poluvremena bacili su bananu na travnjak kao znak provokacije talijanskog reprezentativca Marija Balotellija.

„Uefa nam progledala kroz prste: za rasizam i baklje kazna samo 80.000 eura!”

Objavljeno: 19.6.2012.

Za navijačko nasilje, upotrebu rasističkih simbola i rasističkog ponašanja prema igraču Balotelliju na utakmici Hrvatska-Italija HNS je kažnjen iznosom od 80.000 eura.

Slika 16.³¹ Mario Balotelli na utakmici Italija-Hrvatska i banana na travnjaku.

³¹Izvor: <http://euro2012.jutarnji.hr/novi-problemi-za-hns--hrvatski-navijaci-su-u-poznanju-bacali-banane-na-balotellija/1035107/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

„Suludi pravilnik Uefe: Poljaci kažnjeni zbog transparenata, rasizma i – tetovaža navijača!”

Objavljeno: 26.9.2013.

Zbog postroženih mjera u suzbijanju rasizma i svih ostalih oblika diskriminacije na nogometnim stadionima, UEFA je nametnula novčane sankcije mnogim europskim navijačima, između ostalog, i BBB-ima koji su zbog rasističkih povika („Mamiću, cigane”) na utakmici protiv luksemburškog kluba Fola kažnjeni iznosom od 25.000 eura i praznom istočnom tribinom, a zbog istih povika na susretima protiv moldavskog Sheriffa i Austrije sa 65.000 eura i igranjem jedne utakmice pred praznim tribinama.

„FIFA potvrdila: pokrenuli smo istragu zbog Šimunićevog skandiranja 'Za dom spremni'”

Objavljeno: 21.11.2013.

Hrvatski reprezentativac Josip Šimunić, nakon utakmice Hrvatske i Izraela, uzeo je mikrofon i počeo skandirati „Za dom”, na što su mu navijači sa tribina odgovarali „Spremni”, zbog čega je FIFA u međuvremenu pokrenula istragu.

„Šimuniću se loše piše: Fifa je već kažnjavala HNS zbog pokliča 'Za dom spremni'!”

Objavljeno: 23.11.2013.

Zbog navijačkog skandiranja „Za dom spremni” HNS je, poslije utakmice sa Srbijom, kažnjen iznosom od 50.000, a nakon susreta protiv Belgije sa 35.000 švicarskih franaka. U članku se navodi kako je kazna FIFE zbog istog skandiranja hrvatskog igrača Josipa Šimunića na čekanju.

„Josip Šimunić dobio deset utakmica kazne, Mandžukić propušta samo Brazilce!”

Objavljeno: 16.12.2013.

FIFA je odlučila kazniti Šimunića za skandiranje „Za dom spremni” na utakmici protiv Izraela s deset utakmica suspenzije i novčanom kaznom od 30.000 švicarskih franaka, a HNS iznosom od 70.000 švicarskih franaka.

„Hajduk zbog Mamića, baklji i transparenata 'HNS mafijo' kažnjen sa 60 tisuća kuna!”

Objavljeno: 9.4.2014.

U članku se, između ostalog, navodi kako je Hajduk kažnjen iznosom od 40.000 kuna, a Dinamo sa 31.000 kuna kazne za zajedničko skandiranje „Ajmo, ajmo

ustaše” i „Za dom spremni” od strane navijača na susretu održanom na Poljudu 2013. godine. Spomenutim uzvikivanjem navijači su pružili podršku hrvatskom igraču Josipu Šimuniću.

„RASIZAM: Fifa pokreće postupak protiv Hrvatske zbog transparenata?”

Objavljeno: 19.6.2014.

Organizacija FARE (*Football Against Racism in Europe*) zabilježila je nekoliko zabranjenih transparenata na tribinama hrvatskih navijača tijekom utakmica sa Brazilom i Meksikom te skandiranje uzvika „Za dom spremni” na otvaranju Svjetskog nogometnog prvenstva.

Slika 17.³² Raširena zastava ustaškog grba na tribinama hrvatskih navijača na utakmici protiv Brazila 2014. godine.

„Vrbanović: 'Uefa je zgrožena. Na San Siru se dogodio atentat na hrvatski nogomet'”

Objavljeno: 18.11.2014.

Izvršni predsjednik HNS-a Damir Vrbanović navodi kako je utakmica Hrvatske i Italije u Milanu bila poprište destruktivnog ponašanja i nasilja hrvatskih navijača, a organizacija FARE izvjestila je o simbolu kukastog križa i slova „U” na navijačkim tribinama.

³² Izvor: <http://www.in-portal.hr/in-portal-news/sport/5162/sp-brazil-fare-ponovno-prijavio-hrvatske-navijace-zbog-homofobije-i-antisemitizma> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slika 18.³³ Hrvatski navijači drže transparent sa slovom „U” tijekom susreta protiv Italije na milanskom stadionu San Siro.

„Hrvatska i Italija bez publike, Uefa drastično kaznila HNS zbog rasističkih povika”

Objavljeno: 8.4.2015.

Zbog rasističkih povika i bacanja zapaljivih predmeta hrvatskih navijača na utakmici protiv Norveške u Zagrebu, UEFA je kaznila HNS iznosom od 55.000 eura i igranjem sljedeće utakmice protiv Italije pred praznim tribinama.

„SKANDALOZNO: na travnjaku preko noći iscrtan kukasti križ!”

Objavljeno: 12.6.2015.

Tijekom utakmice Hrvatske i Italije na Poljudu je primijećen znak kukastog križa iscrtanog na travnjaku.

Slika 19.³⁴ Kukasti križ na splitskom stadionu Poljud.

³³ Izvor: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/hns-pomaze-policiji-objavio-fotografije-bacaca-baklji-i-stovatelja-ustasa/785050.aspx?mobile=false> (pristupljeno: 26.3.2016.)

³⁴ Izvor: <http://sportske.jutarnji.hr/skandalozna-slika-s-poljuda-na-travnjaku-preko-noci-iscrtan-kukasti-kriz-/1365456/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

„Desetljeće ponižavanja: HNS od 2005. platio više od 700.000 eura kazni”

Objavljeno: 13.6.2015.

U članku se, osim svih financijskih kazni koje je HNS zbog navijačkog nasilja i rasizma morao platiti UEFA-i, navodi slučaj utakmice Hrvatske i Gruzije 2011. godine kada je među navijačima primijećena nacistička zastava sa simbolom kukastog križa zbog čega je HNS sankcioniran iznosom od 75.000 eura. Utakmica protiv Turske 2008. godine također je popraćena rasističkim povcima hrvatskih navijača što je UEFA sankcionirala sa 72.500 eura.

Slika 20.³⁵ Simbol kukastog križa na utakmici Hrvatska-Gruzija 2011. godine.

„Što se skandiralo: evo kakve su se uvrede čule u Maksimiru za vrijeme derbija”

Objavljeno: 13.7.2015.

Tijekom utakmice Dinama i Hajduka na zagrebačkom stadionu Maksimir mogle su se čuti različite uvrede od strane navijača BBB-a i Torcide. BBB-i su uzvikivali „J... se, j... Split...” i „Tovarske p...”, a izvjesili su i dva plakata sa prekrštenom glavom Zdravka Mamića. Navijači Torcide su skandirali „Cigani, cigani”, „J.... te Dinamo”, „Mamiću, cigane”, „Šukeru Turčine, napuši se k....”, zatim „HNS pederi, nogomet ste sj...”, „Mrzim Dinamo, srpsko ime to”, „Srbe na vrbe”. U članku je također navedeno kako su tijekom utakmice između Intera i Rijeke navijači riječke Armade skandirali „Mamiću, Mamiću, srpsko kopile,

³⁵ Izvor: <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/135552/policija-trazi-pomoc-javite-nam-ko-je-navijac-s-kukastim-krizem> (pristupljeno: 26.3.2016.)

govno jedno četničko, mi te mrzimo”, „J...vas Mamić”, „Gazi, gazi Dinamo”, „Purgerske p....” i „HNS pederi, nogomet ste sj....”. Na utakmici Zagreb-Osijek pripadnici osječke navijačke skupine Kohorta uputili su uzvik „HNSpederi, nogomet ste sj....”.

„Zbog svastike ostajemo bez boda, HNS bez 100.000 eura, 2 utakmice igramo bez publike”

Objavljeno: 23.7.2015.

Disciplinska komisija UEFA-e odlučila je drastično sankcionirati HNS zbog kukastog križa na Poljudu oduzimanjem jednog boda u natjecanju kvalifikacija za EURO 2016., zatim novčanom kaznom od 100.000 eura, igranjem dviju sljedećih utakmica bez publike i zabranom igranja na Poljudu za vrijeme trajanja kvalifikacija.

„Bezočno šamaranje se nastavlja: dan nakon kazne za Hrvatsku, UEFA kaznila i Hajduk”

Objavljeno: 24.7.2015.

Zbog isticanja rasističkih obilježja na utakmici u slovenskom gradu Kopru Hajduk je kažnjen iznosom od 15.000 eura te zatvaranjem jugoistočnog sektora stadiona Poljud na sljedećem susretu.

„Srbima minuta šutnje, Hajduku kazna: Uefa ipak opalila Bijele po džepu zbog Oluje”

Objavljeno: 6.8.2015.

Na dvoboju protiv norveškog kluba Strømsgodset među navijačima Hajduka uočen je veliki transparent s natpisom “Olujom smo oslobodili domovinu, navijačka oluja oslobodit će hrvatski nogomet!”. UEFA je zbog transparenta sankcionirala Hajduk iznosom od 40.000 eura.

Slika 21.³⁶ Transparent navijača Torcide.

³⁶ Izvor: <http://prvi.tv/sport/nogomet/hajduku-prijeti-drasticna-kazna-zbog-oluje-na-tribinama/33345> (pristupljeno: 26.3.2016.)

3. Socio-političke implikacije rasizma u hrvatskom nogometu

Sport je dio kulture društva, ljudska tvorevina koja se mijenja paralelno s društvom u cjelini (Perasović i Bartoluci, 2007:106). Promjene u društvu, stoga, utječu i na sport koji postaje prostor djelovanja različitih sfera društva. Domovinski rat u Hrvatskoj bio je prekretnica mnogih turbulentnih društvenih procesa, a njegove posljedice osjećaju se i danas. Paralelno s tim, nogomet je postao pozornica političkih aktera i kreiranja određenih interesnih grupa u nogometnoj sferi što se najbolje očituje kroz suradnju hrvatskih navijačkih skupina sa političkim strukturama (Došen, 2007). Od početka 90-ih godina do danas, uzajamna veza politike i nogometa pogodovala je sveopćoj politizaciji hrvatskog nogometa u kojem navijačke skupine preuzimaju ulogu odašiljatelja političkih poruka i ideologija vladajuće političke strukture na nogometnim terenima.

Rasizam i netrpeljivost u hrvatskom nogometu izvire iz društveno-političke krize uvjetovane poslijeratnim okolnostima. To su prije svega one okolnosti koje su, s jedne strane, obilježene dubokom degradacijom društvenog života, a s druge strane, impliciraju zaoštavanje društvenih proturječja i unutardruštvenih sukoba (Vrcan, 1990:109). Takve proturječnosti u hrvatskom društvu uzrokovale su revitalizaciju političkih svjetonazora temeljenih na jačanju nacionalnog identiteta i prizivanju patriotskih vrijednosti, a u takvom društvenom kontekstu nastaju rasizam, ksenofobija i brojni drugi oblici diskriminacije kao elementi sustava vrijednosti suvremenog hrvatskog društva koji se prenose i u nogometnu sferu. Učestali primjeri rasizma i nasilja hrvatskih navijača izazivaju burne reakcije u domaćoj i stranoj javnosti s obzirom na činjenicu da je nogomet jedan od medijski najpopraćenijih sportova. Kontinuirani rasistički ispadi hrvatskih navijača predmet su rasprava i čelnika vodećih nogometnih organizacija u borbi protiv suzbijanja rasizma i diskriminacije u nogometu. Sve strožije ekonomske sankcije od strane nogometnih institucija potvrđuju da organizacije intenzivno rade na tome da se shvati ozbiljnost problema, no reputacija hrvatskog nogometa postala je ozbiljno narušena prevelikim brojem incidenata od strane navijača, ali i od određenih pojedinaca na vodećim položajima u hrvatskom nogometu. Rasizam i govor mržnje određenog dijela navijačkih skupina u nogometu predstavljaju svojevrsni indikator da je u Hrvatskoj, na općoj razini, ipak vidljiva prisutnost

pojave rasizma i diskriminacije te da se radi o širem društvenom problemu, a negativne pojave u nogometu time odražavaju realnost hrvatskog društva.

3.1. Politizacija nogometa

Činjenica je da sport nije apolitična sfera; o tome jasno govore situacije kad se sport pretvara u traganje za nacionalnim identitetom, političkom emancipacijom ili se koristi za učvršćivanje političkog sistema (Koković, 1986:95). Govoreći o nogometu u Hrvatskoj, početak Domovinskog rata obilježio je jednu novu eru hrvatskog nogometa koji je doživio određene transformacije koje su proizašle iz uske suradnje političkih grupa i navijačkih skupina. Posebnost sporta u Hrvatskoj nalazi se u politiziranosti navijačkih subkultura, pa se tako svi oblici nasilja prisutni u sportskom području razmatraju u kontekstu odnosa moći koji se u njima izražavaju, kao i s obzirom na strategije usmjerene protiv njih što nas opet dovodi do konteksta politike (Lalić i Biti, 2008:260).

Politiziranost navijačkih skupina najviše je došla do izražaja kroz nastojanje pripadnika političkog vrha da se ostvari potpuna politička instrumentalizacija navijaštva i nogometa u svrhu postizanja afirmacije Hrvatske kao nezavisne i suverene države (Vrcan, 2003:118). Politizacija nogometa sadrži, prije svega, ideju inkorporiranja elemenata određenih političkih svjetonazora, a nacionalizam i nacionalni identitet u hrvatskom nogometu koristili su se u ostvarivanju ciljeva i interesa pojedinačnih i kolektivnih političkih aktera (Bartoluci, 2013). Kao ključan događaj koji je otvorio put jednom drukčijem, politiziranom poglavlju u povijesti hrvatskog nogometa jest raspad SFR Jugoslavije (Bartoluci, 2013). Stvaranje neovisne hrvatske države predstavljao je svakako važan moment u hrvatskoj političkoj povijesti koji je ujedno osnažio nacionalističku struju u hrvatskom društvu, a sport je postao sredstvo kojim se jačao nacionalni identitet. Svaki uspjeh hrvatskih sportaša na domaćim i stranim natjecanjima bio je uspjeh hrvatske države u kreiranju državnog identiteta. Jedan od najboljih primjera upotrebe političke retorike u kontekstu nogometa od strane tadašnjeg predsjednika Franje Tuđmana jest Svjetsko nogometno prvenstvo 1998. godine.

Nakon velikog uspjeha naših reprezentativaca, predsjednik Tuđman je, između ostalog, izjavio da „nogometne pobjede oblikuju nacionalni identitet kao i ratovi” (Letica, 2014). Činjenica da su politički čelnici vjerno pratili svaku utakmicu

naših nogometaša pokazuje da se nogomet percipirao kao sredstvo promocije hrvatskog naroda i simbol zajedništva na nacionalnoj razini. Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman tada je često naglašavao da su naši sportaši veći veleposlanici od svih ministara zajedno (Škaro, 2016). Hrvatski reprezentativci dočekani su kao najveći heroji u atmosferi kojom su dominirale domoljubne pjesme i zastave sa hrvatskim grbom, a stotine ljudi ujedinili su se u slavljenju i veličanju nacionalnog ponosa.

Prodiranje politike u nogomet početkom 90-ih godina najbolje se uočavala na navijačkoj sceni kroz eskalirajuće sukobe navijačkih skupina sa političkim akterima (Lalić, 1993). Navijačke skupine sve više su izražavale nezadovoljstvo tadašnjom političkom klimom poslije raspada Jugoslavije, dok se animozitet između navijača Hajduka i Dinama pojačavao (Došen, 2007). Paralelno s tim, neprijateljski odnos hrvatskih navijača prema Srbima i navijačima srpskih klubova Partizana i Crvene Zvezde odražavao je duboke podjele na nacionalističkoj i etničkoj razini (Bartoluci, 2013).

Pripadnici navijačkih skupina Bad Blue Boysa i Torcide, prihvaćajući ideju samostalne hrvatske države, uspostavljaju blisku suradnju sa političkom scenom na kojoj je tada dominirala stranka HDZ u vodstvu dr. Franje Tuđmana. Politički angažman bio je prisutan i među igračima, pa su uoči izbora nogometaši Dinama dali svoju podršku HDZ-u, a sredinom 90-ih su se svi igrači Hajduka učlanili u HDZ (Došen, 2007).

U jeku tih napetosti, izbio je i sukob između Bad Blue Boysa, uprave kluba Dinamo i predsjednika Tuđmana oko promjene imena kluba (Mušlek, 2015). Zbog Tuđmanove odluke o ukidanju prvotnog naziva, Bad Blue Boysi su žestoko protestirali na nogometnim utakmicama protiv novog imena Croatia, a u to vrijeme sa tribina se mogla čuti i poznata parola „Ima jedan čovjek čudan, ime mu je Franjo Tuđman, prije svakog spavanja, mijenja ime Dinamo” (Mušlek, 2015). Navijači su redovito nosili Dinamova obilježja na stadione, sukobljavali se sa policijom, ispisivali grafite („Daje sloboda i demokracija, bio bi Dinamo a ne Croatia”) i bučnim navijanjem zazivali ime „Dinamo” koje je vraćeno tek poslije Tuđmanove smrti (Jojić, 2016).

Slika 22.³⁷ Grafit BBB-a u Zagrebu u vrijeme protesta protiv promjene imena.

No nakon velikog trijumfa, ponovno je uslijedilo burno razdoblje za klub. Na mjesto tadašnjeg predsjednika kluba Zlatka Canjuge došao je Zdravko Mamić koji je s vremenom postao prilično omražena ličnost u očima Dinamovih navijača (Mušlek, 2015).

Ponašanje navijača Torcida također pokazuje kako je tadašnja politika predvođena HDZ-om instrumentalizirala navijačke skupine. U vrijeme velikih podjela i sukoba između Hrvata i Srba, navijači Hajduka često su na utakmicama iskazivali netrpeljivost prema Srbima i srpskom predsjedniku Slobodanu Miloševiću (Lalić, 1993:200). Naravno, slijedom svoje nacionalne i političke pripadnosti, torcidaši su ispoljavali krajnje negativan odnos prema vodećem srbijanskom političaru – npr. „Slobo Srbije, čakija ti ne gine”i slično (Lalić, 1993:200). Uz Miloševića, vrijeđaju se i neki lideri političkih stranaka u Srbiji: „Draškoviću, k.... sine, nećeš proći preko Drine”, „J... vas Šešelj” itd. (Lalić, 1993:201). Općenito gledano, Torcida je poticala ideju hrvatske samostalnosti i Tuđmanovog režima i kroz navijaštvo su izražavali sklonost određenim političkim strujama.

HDZ je u vrijeme izbora uvelike radio na tome da prisvoji navijačke skupine kroz reklamiranje stranke tijekom utakmica. Baš uoči izbora 1990. godine, navijačka skupina Bad Blue Boys redovito je na utakmice donosila transparent „BBB za HDZ” time izražavajući svoju naklonost ovoj političkoj stranci te su pritom i skandirali taj slogan (Došen, 2007).

³⁷ Izvor: <http://www.forum.hr/showthread.php?p=42009871> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slika 23.³⁸ Transparent kao znak Dinamove podrške HDZ-u.

Još jedan od primjera političke instrumentalizacije navijačkih skupina je susret između Dinama i Hajduka na Poljudu kada se među navijačima Torcide pojavio transparent s natpisom „I mi smo Hrvatski blok” kao potpora desno orijentiranoj političkoj stranci koja se tada pojavila na hrvatskoj političkoj sceni (Cibilić, 2001). Međutim, duboka upletenost politike i povezanost određenih političkih aktera s pripadnicima hrvatskog kriminalnog miljea stvorila je sivu zonu unutar koje se stvorila sinergija nogometa, politike i pojedinaca iz mafijaških klanova (Lalić i Biti, 2008:250).

Uzajamna suradnja politike i hrvatskog podzemlja održavala se tijekom 90-ih godina i funkcionirala kao kompleksna mreža odnosa moći i ostvarivanja pojedinačnih interesa (Lalić i Biti, 2008:251). Dobro je poznata činjenica da je predsjednik Franjo Tuđman tijekom Svjetskog nogometnog prvenstva 1998. godine često bio u društvu s pokojnim Zlatkom Bagarićem, jednim od najzloglasnijih mafijaša u Hrvatskoj (Došen, 2007). Prisutnost kriminala u hrvatskom nogometu stvorila je gotovo nevidljivu strukturu koja je okupljala moćnike i biznismene iz različitih sfera društvenog života čime je došlo do svojevrsne privatizacije nogometa. U kontekstu kriminalnih aktivnosti, u posljednjih se nekoliko godina dogodilo nekoliko zločina koji su itekako dali naslutiti da su u hrvatskom nogometu već dulje vrijeme prisutne kriminalne aktivnosti.

Poznat je slučaj nerazrješenog ubojstva nogometnog menadžera Dine Pokrovca 2005. godine u haustoru njegove zgrade što je poteglo čitav niz rasprava u

³⁸ Izvor: <http://www.forum.hr/showthread.php?t=345655&page=471> (pristupljeno: 26.3.2016.)

hrvatskoj javnosti oko ozbiljnosti problema nogometne mafije u Hrvatskoj (Tomičić, 2015). Sličan incident se dogodio 2006. kada je brutalno pretučen tadašnji trener Hajduka Luka Bonačić koji je kasnije komentirao da je napad djelo mafije (Došen, 2012). Korupcija, organizirani kriminal, nasilje, politički ekstremizam i slične društvene pojave utječu na zbivanja u nogometu, što je u posljednje vrijeme potencirano privrednom recesijom, zastoјima u konsolidiranju demokracije, krizom načina vladanja zemljom, tegobnim posljedicama rata te drugim društvenim procesima i zbivanjima (Lalić, 2010:31). Politička manipulacija navijačkim skupinama kao najpogodnijim sredstvom političke instrumentalizacije i dalje je vidljiva na hrvatskoj nogometnoj sceni, a one su najbolji pokazatelj vladajućih političkih skupina i odnosa moći u društvu.

Političke ideologije dominiraju u hrvatskom nogometu kao generatori produbljivanja podjela i obnavljanja domoljubnih vrijednosti (Lalić, 2010). U novije vrijeme uočljivo je da navijačke skupine pozorno prate aktualna politička zbivanja pa su tako podršku generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču navijači Torcida iskazali transparentima „Uz heroje do groba”, „Prošlosti izdana, budućnosti prodana”, „42 godine tamnice za slobodu koja se rađala u mukama” (Bilić, 2011).

Slika 24.³⁹ Znak podrške navijača Torcida osuđenim ratnim generalima na utakmici protiv Slaven Belupa 2011. godine.

³⁹ Izvor: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/torcida-podrzala-branitelja-osudjenog-za-ratni-zlocin-i-skandirala-ustasama/573734.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slučaj kada je uoči utakmica Prve hrvatske nogometne lige 2003. održana minuta šutnje za preminulog generala Janka Bobetka neki su pojedinci komentirali kao klasičan primjer politizacije sporta (Puljić et al., 2003).

3.2. Ugrožavanje ugleda hrvatskog nogometa

Dvoboj Hrvatske i Italije na Europskom prvenstvu 2012. bio je dvosjekli mač. S jedne strane, hrvatski nogometaši pokazali su kvalitetnu igru i time još jednom pokazali da imamo talentirane igrače. No, s druge strane, ostao je gorak okus u ustima svima onima koji su bili svjedoci rasističkog ispada prema talijanskom reprezentativcu Balotelliju.

Ta situacija izvukla je na vidjelo tamnu stranu hrvatskog nogometa. Hrvatski navijači su, kako bi isprovocirali suprotnu momčad, izabrali najgoru opciju, a slika banana bačenih na travnjak obišla je cijeli svijet. Predsjednik UEFA-e Michel Platini otvoreno je izrazio nezadovoljstvo hrvatskim navijačima: „Nisam sretan zbog Hrvatske. Imaju tim koji igra dobar nogomet, ali kad na stadionu imaš nekoliko stotina šu..., to je neprihvatljivo!” (Nestler 2012). No, HNS godinama vodi politiku ograđivanja od takvih ispada, tvrdeći da osuđuju diskriminaciju bilo koje vrste te da se radi o pojedincima koji se ne mogu svrstati u navijače, stoga je u skladu s tim objavio priopćenje: „Hrvatski nogometni savez se ograđuje od svih devijantnih ponašanja dijela navijača tijekom završnog turnira UEFA EURO 2012 te iste osuđuje. Hrvatski nogometni savez, svi reprezentativci i članovi stručnog stožera podržavaju sve aktivnosti Uefe u cilju pronalaženja pojedinaca koji svojim ponašanjem narušavaju ugled natjecanja bez obzira iz koje države dolazili. Hrvatski nogometni savez apelira na Uefu da hrvatsku nogometnu reprezentaciju koja je svojim igrama, ponašanjem na terenu i van njega, godinama u svjetskom vrhu, ne kažnjava i ne dovodi u vezu s dijelom navijača koji zapravo to ni nisu, već je riječ o huliganima koje treba izolirati sa svih sportskih događanja. Hrvatska je i na ovom prvenstvu pokazala kako ima sjajne, kulturne i odane navijače koji vole svoju reprezentaciju, poštuju sve druge reprezentacije i u duhu sporta i fair playa navijaju za svoju zemlju” (Škrlec, 2012).

Povećanje ovakvih incidenata na nogometnim manifestacijama, posebice u zadnjih nekoliko godina, navelo je nogometne organizacije na oštre sankcije, no događanja na stadionima govore o ozbiljnosti problema rasizma i netrpeljivosti u

hrvatskom nogometu koji se još uvijek ne mogu iskorijeniti niti primjenom visokih novčanih kazni. U javnosti se vode polemike oko ponašanja hrvatskih navijača, pojedinci ne skrivaju svoje mišljenje o raširenosti negativnih pojava na utakmicama a u europskim i svjetskim medijima svako malo odjekuju novi skandali. Pojavljivanje kukastog križa na stadionu Poljud 2015. godine podijelilo je hrvatsku javnost. S jedne strane, postoje mišljenja da se radi o činu koji je za svaku osudu, dok su neki smatrali da je slučaj izazvao preveliku pozornost te da se cijela situacija preuveličala. Tako je bivši hrvatski izbornik Slaven Bilić komentirao da se radi o skupini ljudi koji su ovim potezom htjeli privući pozornost te da hrvatski navijači generalno nisu rasisti (Šnidarić, 2015).

Međutim, većina nogometnih čelnika oštro je iskritizirala ovaj događaj, a inozemni mediji prikazali su hrvatski nogomet kao poprište veličanja zloglasnih političkih ideologija. Bosanski Dnevni avaz pisao je o „velikoj sramoti na Poljudu” dok su talijanski mediji opisali ovaj slučaj kao „imbecilnu akciju domaćih navijača koja je zasjenila utakmicu” (Knežević, 2015).

Njemački portal Focus o dotičnom ispadu je napisao: „Sramota za cijelu zemlju: Hrvatska se ispričava za skandal sa kukastim križem”, „Naci-skandal na utakmici bez gledatelja” (Portal Oko, 2015). Još jedan od slučajeva koji je podigao dosta prašine je skandiranje „Za dom spremni” hrvatskog reprezentativca Josipa Šimunića 2013. godine. Njemački portal Der Spiegel izvijestio je da je „Šimunić uzvikivao fašističku ustašku parolu i pri tom podigao desnu ruku što je gesta ustaških generala”, a američka novinska agencija Associated Press „kako je hrvatska proslava uspjeha u kvalifikacijama za Svjetsko nogometno prvenstvo u Brazilu umrljana pronacističkim skandiranjem navijača i obrambenog igrača Josipa Šimunića” (Glas Istre, 2013). Šimunić je svojim postupkom ponovno otvorio pitanje političke povijesti i naslijeđa ustaškog režima u hrvatskom nogometu i društvu općenito. Iako se takvi poklici često mogu čuti među hrvatskim navijačima, ovo je prvi put da je igrač nogometnog kluba bio glavni akter i time ujedno dao poticaj navijačkoj publici koja je prihvatila Šimunićevu gestu i skandirala zajedno s njim.

Veličanje zabranjenih ideologija i rasizam, pogotovo kad dolazi od jednog od ključnih igrača u hrvatskoj reprezentaciji, na taj način postaju prihvatljive pojave. Određeni dio ljudi je podržao Šimunićev postupak kao izraz ljubavi prema domovini, što je argument kojim se i sâm Šimunić branio, no mediji su imali

pretežno negativno mišljenje te su isticali da Hrvatska ima velikih problema sa diskriminacijom u nogometu kao i s nedovoljnim poznavanjem povijesnih činjenica i konotacija vezanih uz ustaške parole.

Bad Blue Boys i Torcida svojim su nasilničkim ponašanjem na nogometnim terenima (ali i izvan) i čestim prakticiranjem govora mržnje stekli negativnu reputaciju u Europi i šire. Skupina Bad Blue Boys iza sebe ima čitav niz incidenata vezanih uz nasilničko ponašanje, u mediji ih često prikazuju kao jedna od najopasnijih navijačkih skupina na području bivše Jugoslavije. Jedan od mnogobrojnih i dobro poznatih primjera je utakmica između Dinama i Sparte 2008. godine u Pragu koja je ostala zapamćena po uličnom nasilju i neredu navijača Bad Blue Boysa, a češka javnost bila je šokirana ponašanjem hrvatskih navijača koji su bocama, bakljama i kamenjem napali navijače kluba Sparta i češku policiju. Češki mediji su naveli kako je „praškim ulicama tekla krv”, naglasili su kako je među dijelom navijača Dinama zamijećen fašistički pozdrav s uzdignutom desnom rukom te su hrvatske navijače opisali kao „divlje horde koje su poharale središte grada” (Dnevnik.hr, 2008).

Jedna od najvećih kazni koju je nogometni klub Dinamo dobio zbog ponašanja svojih navijača je jednogodišnje izbacivanje iz Europe nakon utakmice s Auxerreom 1994. kada su radili nered po istoimenom francuskom gradiću (Sinovčić, 2002). I navijači splitske Torcide u nekoliko su navrata pokazali sklonost nasilničkom ponašanju ne samo kod nas, nego i u inozemstvu. Svoju zloglasnu reputaciju potvrdili su na utakmici Hajduka i AEK Atene u glavnom grčkom gradu kada su nastali žestoki neredi: navijači Torcide trkali su stolice i njima gađali policajce, a brutalni okršaj s navijačima AEK Atene obilježilo je međusobno gađanje bakljama i raketama (Jutarnji list, 2010).

Raširenost nasilja i rasizma u hrvatskom nogometu, sudeći po povećanom broju ovakvih incidenata, neprestano nailazi na kritike vodećih ljudi u nogometnim institucijama. Tako je Marc Timmer, voditelj UEFA-inog odjela za stadione i sigurnost prilikom konferencije o sigurnosti i zaštiti na nogometnim utakmicama održanoj 2014. godine u svom obraćanju jasno izrazio sliku trenutnog stanja hrvatskog nogometa i navijaštva: „Hrvatski nogomet je u problemu. Svi se slažemo ako dopustimo nogometnim kriminalcima da preuzmu nogomet, kraj je blizu. Moramo raditi zajedno da istrijebimo ovo zlo. Huligani nas rastavljaju, i danas mora biti novi početak, neka se ponovno čuju oni pravi navijači zbog kojih

se nogomet igra. Ovdje nećemo upirati prstom nego upozoriti. Moramo raditi zajedno i riješiti te probleme” (Hemen i Vuksanović, 2015).

3.3. Rasizam i diskriminacija u hrvatskom društvu

Rasizam u nogometu samo je jedan od pokazatelja mnogo kompleksnijeg problema u Hrvatskoj koji svoje naličje pokazuje i u društvu. Problematiku rasizma i diskriminacije u suvremenom hrvatskom društvu potrebno je sagledati u kontekstu društveno-političkih procesa 90-ih godina i ratnih sukoba s ciljem stvaranja nezavisne i suverene hrvatske države. Politika koja je obilježila cijelo jedno desetljeće ostavila je duboke i dalekosežne posljedice na društvo, a tadašnji politički diskurs temeljio se na diskriminaciji po nacionalnoj i etničkoj osnovi. Retorika političkih lidera podupirala je diskriminaciju koja se na hrvatskoj političkoj sceni spretno kamuflirala u oblik domoljublja te osnaživanje osjećaja nacionalnog ponosa i zajedništva u borbi za stvaranje samostalne države.

U kontekstu hrvatskih ratnih i poratnih godina, promoviranje netrpeljivosti svih oblika postao je dio građanskog svjetonazora kao izraz istinske ljubavi prema domovini. Promjene na političkoj sceni nakon 2000. godine uočavale su se kroz sve veću afirmaciju nevladinih udruga i njihov angažman u promicanju društvene tolerancije i nenasilja, ali i kroz proces demokratizacije medija. No, iako u Hrvatskoj postoji određen pomaci, kao i jasna zakonska regulativa oko suzbijanja rasizma i diskriminacije, društvena stvarnost pokazuje drukčiju sliku.

Na stvarno stanje u hrvatskom društvu upozoravaju i stručnjaci koji ističu da su hrvatski građani usvojili formalnu korektnost prema manjinama, ali u društvu i dalje postoji određena latentna ksenofobija i netrpeljivost među mlađom populacijom na što indicira Berto Šalaj, profesor sa zagrebačkog Fakulteta za političke znanosti, komentirajući rezultate istraživanja GONG-a iz 2010.: „To je jedan paradoks hrvatskog društva. Obično se misli da će se sa smjenom generacija i dolaskom mlađih ljudi situacija mijenjati u liberalnijem i tolerantnijem smjeru, ali mi danas imamo jedan paradoks. Naravno ne treba generalizirati, ali istraživanja to tvrde, da mlađe generacije zapravo imaju netolerantnije i ksenofobičnije stavove od nas starijih. To je jedan paradoks i mi zaista moramo još puno poraditi na tome. Naravno, kad ih pitate ovako u anketama, pokušavaju glumiti političku korektnost pa kažu da to zadrže u četiri zida, ali to je najviše

dokle su spremni ići” (Barbir-Mladinović, 2014). Rasizam u društvu najviše je izražen u nogometu kroz rasističke ispade navijačkih skupina što predstavlja indikator da u Hrvatskoj, usprkos promjenama koje teže ka stvaranju multikulturalnog i tolerantnog društva, postoji određeni potencijal za diskriminaciju.

Ulazak Hrvatske u Europsku uniju predstavljao je usvajanje europskih standarda kao smjernica za otvaranje granica strancima. Istodobno, ekonomska kriza u Hrvatskoj uzrokovala je porast ksenofobije i predrasuda prema strancima što se u hrvatskom društvu manifestira kroz jačanje nacionalističkog duha, odnosno obnovu vrijednosti propagiranih od strane političkog režima koji je vladao 90-im godinama. Jedna od nuspojava nove konzervativne struje jest jačanje desničarskog političkog svjetonazora kao dominantnog sustava vrijednosti društvenih skupina, odnosno nastojanje da se regeneriraju vrijednosti nacionalističke politike. Tihomir Cipek, profesor sa Fakulteta političkih znanosti, objašnjava zašto je došlo do obnove nacionalizma među mladim ljudima u kontekstu suvremenog hrvatskog društva: „Kod mladih je prijeka potreba za identitetom, oni žele nekome pripadati, imati svoju domovinu i dom, svoje jasno tradicionalno uporište i sigurni oslonac. I sve te radikalne stranke imaju tu jednu kulturu pripadanja i druženja. Jako vraćaju u javni diskurs ono što mi često zaboravljamo, a to je zajedništvo. Dakle, vi kod mladih imate s jedne strane neku pobunu protiv autoriteta, a zapravo oni žele jedan autoritet i nekakvu ideju zajedništva. A to im daju radikalne desne stranke. S jedne strane kroz ideju jakog, odlučnog i čvrstog vođe, koji eto govori samo istinu i ništa drugo, a s druge strane preko nacionalne zajednice koja im u svijetu globalizacije i neprekidnih promjena daje kakav-takav oslonac” (Glas Slavonije, 2015).

Općenita nesigurnost i kriza u društvu jedan su od faktora koji povećavaju netrpeljivost i netoleranciju, na što ukazuju i pojedina istraživanja o razini ksenofobije i rasizma u hrvatskom društvu.

Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske je u suradnji sa Uredom pučkog pravobranitelja i nevladinom organizacijom Centar za mirovne studije 2009. godine proveo istraživanje pod nazivom „Istraživanje ostavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije” (Petričušić, 2011). Istraživanje je provedeno s namjerom da se stekne uvid u to koje su to sve društvene skupine prema kojima stanovništvo osjeća socijalnu distancu, koji su

društveni slojevi najskloniji predrasudama te kako taj problem ublažiti (Petričušić, 2011:648). U oba vala sudjelovalo je 1300 punoljetnih ispitanika pri čemu se koristila metoda telefonskog intervjua (Bosanac, 2009). Manje od 20 % ispitanika/ca podržava stereotipe vezane uz pojedine društvene skupine, a to su: obrazovanje, invaliditet i HIV pozitivan status (Bosanac, 2009). Između 20-25 % ispitanika/ca se u potpunosti ili djelomično slaže sa stereotipnim tvrdnjama na osnovi nacionalnosti, spola, rase, seksualne orijentacije, vjere i bračnog statusa, odnosno svaki četvrti, tj. peti ispitanik/ca ima stav da bi mu bilo neprihvatljivo da njegovo dijete stupi u brak sa osobom druge vjere, nacionalnosti, boje kože ili pak smatra da muškarci i žene ne mogu imati jednake uloge u društvu (Bosanac, 2009). Petričušić (2011) pri interpretaciji istog istraživanja navodi kako se jedna četvrtina ispitanika/ca izjasnila da ne želi svoj radni prostor dijeliti sa osobama homoseksualne orijentacije niti podržavaju da se takva osoba doseli u njihovo susjedstvo (Petričušić, 2011).

Također, dio ispitanika/ca koji su na vlastitoj koži iskusili diskriminaciju navode kako su glavni razlozi bili etnička pripadnost i porijeklo (Petričušić, 2011).

Istraživanje pod nazivom „Mladi u vremenu krize” autorica Vlaste Ilišin, Dejan Bouillet, Anje Gvozdanović i Dunje Potočnik provedeno 2012. godine na reprezentativnom uzorku od 1500 ispitanika između 14 i 27 godina pokazalo je alarmantne rezultate o životnom svjetonazoru mlade generacije u kontekstu suvremenog hrvatskog društva (Ilišin et al., 2013). Problemi s kojima se mladi suočavaju u Hrvatskoj vezani su uz turbulentne društvene procese nastale kao posljedica rata početkom 90-ih godina i društvenom transformacijom koja je u Hrvatskoj imala lošije rezultate nego u većini postsocijalističkim zemljama (Ilišin et al., 2013:11). Stoga se može reći da je današnja generacija mladih odrastala u društvu obilježenom ratnim traumama i skromnim gospodarskim razvojem, a da sazrijeva u okolnostima gospodarskog nazadovanja i velike osobne neizvjesnosti i nesigurnosti (Ilišin et al., 2013:11). Ispitanici su se većinom izjasnili kao katolici (90,4 %), ateisti i oni koji nemaju vjeroispovijesti (6,4 %), pravoslavci (2,6 %) i muslimani (0,5 %) (Ilišin et al., 2013:12).

Pri ispitivanju socijalnog povjerenja i vrijednosti, najviši stupanj povjerenja mladi imaju prema članovima obitelji, prijateljima i rođacima, a između 15 i 17 % prema ljudima drukčije vjeroispovijesti i političkih uvjerenja (Ilišin et al., 2013:91). U ispitivanju prihvaćanja različitih socijalnih skupina kao potencijalnih

skupina najbolje su prihvaćeni studenti (69,9 %) te obitelji iz BiH (62,5 %), a najmanje homoseksualne (26,8 %) i romske obitelji (22,7 %) (Ilišin et al., 2013:99). Nadalje, najmanji stupanj prihvaćanja mladi su iskazali prema Srbima, Albancima i Romima (Ilišin et al., 2013:99). Pri ispitivanju političkih uvjerenja moglo se uočiti kako naklonost lijevoj ideološkoj dimenziji raste s dobi, obrazovanjem ispitanika i njihovih očeva te urbaniziranošću mjesta stanovanja, a najprisutnija je među zaposlenima i studentima (Ilišin et al., 2013:114). Učenici, ispitanici sa nižim formalnim stupnjem obrazovanja te oni iz obitelji nižeg društvenog statusa nagnju više prema desnoj ideološkoj dimenziji (Ilišin et al., 2013:114).

Centar za mirovne studije objavio je 2013. godine istraživanje „Zastupljenosti i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj” koje je provela agencija Target d.o.o. na reprezentativnom uzorku od 800 građana u rasponu godina od 18-93 (Lalić, 2013). Istraživanje je usmjereno na nekoliko tema: važnost nacionalnog i vjerskog identiteta, općenita razina ksenofobije te stavovi prema multikulturalnom društvu, zatim stavovi prema dodjeli državljanstva doseljenicima, diskriminacija stranaca i stavovi prema određenim kategorijama stranaca s obzirom na razloge njihovog boravka u Republici Hrvatskoj te ksenofobija prema određenim vjerskim, etničkim i političkim skupinama (Lalić, 2013). Većina ispitanika iskazala je snažan i vrlo snažan nacionalni i vjerski identitet, dok manjini ovi identiteti nisu važni (Lalić, 2013). Većina njih je iskazala deklarativnu podršku nediskriminaciji, ali su puno manje uvjereni u ispravnost i njenu primjenu u svakodnevnom životu (Lalić, 2013). Što se tiče ksenofobije, građani RH nalaze se na sredini između ksenofobičnih i podržavajućih stavova prema useljavanju stranaca u Hrvatsku (Lalić, 2013). Ksenofobiju odražavaju kroz strah da će doseljenici oduzimati posao ljudima koji tu oduvijek žive, sumnju da strancima interes naše zemlje nije na prvom mjestu i strah da će u slučaju rata ili napetosti, doseljenici biti lojalni svojoj zemlji, a ne Hrvatskoj (Lalić, 2013). Građani Hrvatske u prosjeku pokazuju blagi pozitivan stav prema multikulturalizmu te uglavnom iskazuju restriktivne stavove prema useljavanju stranaca i dodjeli hrvatskog državljanstva (Lalić, 2013).

U najvećoj mjeri negativne stavove građani RH iskazuju prema Romima, Srbima, Bošnjacima, Kinezima, Arapima i tražiteljima azila, a u najmanjoj prema doseljenicima iz zemalja zapadne EU (Lalić, 2013). Također, relativno velik udio

ksenofobije imaju prema doseljenicima iz izvaneuropskih zemalja i pripadnicima druge rase (Lalić, 2013). Iako većina građana (preko 50 %) ne iskazuje negativne stavove niti prema jednoj ispitivanoj skupini, postoci ksenofobije prema prethodno spomenutim skupinama ipak ukazuju na nezanemariv stupanj diskriminacijskih stavova prema tim skupinama (Lalić, 2013). Sara Lalić iz Centra za mirovne studije komentirala je rezultate navedenog istraživanja: „Čini nam se da ovo istraživanje, s obzirom na to da ipak većina građana ne podupire izrazito ksenofobične stavove, pokazuje da u Hrvatskoj postoji dobra osnova za stvaranje otvorenijeg društva. Međutim, zabrinjava nas ipak nezanemariv postotak ispitanika koji imaju negativne stavove prema određenim društvenim grupama poput Roma, Srba i tražitelja azila” (Šimičević, 2013).

4. Slučajevi rasizma u europskom i svjetskom nogometu

Nogomet je jedan od najpopularnijih sportova ne samo u Hrvatskoj, nego i diljem svijeta. Samim time, prisutnost rasizma i diskriminacije postaje problem na globalnoj razini s kojim su se u posljednje vrijeme uhvatile u koštac europske i svjetske nogometne institucije. Rasističke uvrede upućene tamnopusnim igračima u europskim klubovima predstavljaju ozbiljan problem već dulje vrijeme. Tamnopusni bivši francuski reprezentativac Lilian Thuram jedan je od nekolicine nogometaša koji su javno progovorili o nogometnom rasizmu na temelju vlastitog i tuđeg iskustva, a s vremenom se i sâm aktivno angažirao u borbi za suzbijanje rasizma: „Na žalost, bio sam meta, kako da kažem, određenih zvukova, dok sam igrao u Italiji. U to vrijeme, kada bi tamnopusni igrač imao loptu neki su gledatelji to popratili ispuštajući majmunske zvukove. Nije se to događalo na svakoj utakmici, ali nije bilo ugodno slušati takvo nešto kada bi se događalo. No, shvatio sam kako je taj način ponašanja zapravo lako razumjeti. Sve dolazi od jednostavne činjenice da crnci u društvu imaju negativan imidž i to je tako jako dugo vremena, a tako je i danas. Nogomet, i sport uopće, ima važnu ulogu suzbijanja te negativne slike, ali ne možemo očekivati da se to događa u izolaciji od ostatka društva” (Barbarić, 2010). Thuram, između ostalog, ukazuje na raširenost rasizma u talijanskom nogometu, kojeg su iskusili mnogi tamnopusni nogometaši kao što je Mario Balotelli dok je gradio karijeru u talijanskim klubovima.

Zbog učestalih rasističkih uvreda od strane talijanskih navijača, Balotelli je odlučio napustiti Italiju i započeti karijeru u Engleskoj tvrdeći da više nije mogao trpjeti rasizam: „Kažu da ću nedostajati talijanskom nogometu. Meni neće nimalo nedostajati talijanski mediji, a ni rasistički povici navijača” (Lugarić, 2014). Italija je poznata po rasizmu navijača klubova Lazio i Juventus kojima nije strano ni veličanje fašističkih ideologija čemu je svjedočio i prvi tamnopusni igrač u talijanskoj nogometnoj ligi Fabio Liverani koji je na početku svoje karijere u Palermu često morao gledati transparente sa simbolom svastike na tribinama među navijačima Lazia (Barbarić, 2010).

Slika 25.⁴⁰ Navijači talijanskog Lazia drže transparente sa simbolom kukastog križa.

Predsjednik FARE mreže Piara Powar upozorio je da mnogi tamnoputi igrači izbjegavaju uopće i igrati za talijanske klubove zbog nesnošljivosti koja vlada talijanskim nogometom: „Kevin-Prince Boateng jasno je kazao koliko je bio nesretan u Italiji. Neki igrači, poput Didiera Drogbe i Samuela Eto'oa, mogli su u Italiji, koja je krasna zemlja, okončati karijeru, ali radije su je odlučili zaobići. Ugodnije se osjećaju negdje drugdje. Dijelom je to pitanje rasizma” (Perdec-Augustić, 2014). No, rasizam i diskriminacija u talijanskom nogometu nisu prisutni samo među navijačima. Zabrinjavajuća je činjenica da politiku netrpeljivosti vode i neki pojedinci na vodećim pozicijama. Izjava nogometnog djelatnika Carla Tavecchia iz 2014. godine, dok je trajala njegova kandidatura za predsjednika Talijanskog nogometnog saveza, da „svaki 'Opti Poba', koji je prije toga jeo banane, odjednom može postati standardni igrač Lazia” zgrozila je europsku i svjetsku javnost, a FIFA je promptno zatražila istragu (Kokić, 2014). To nije jedini takav slučaj. Bivši talijanski izbornik Arrigo Sacchi jednom prilikom je objasnio da „Italija gubi svoj ponos i nacionalni identitet jer u klubovima ima previše tamnopusih nogometaša” (Besedić, 2015).

Diskriminacija u njemačkom nogometu sve više uzima maha na što ukazuje sociolog Gerd Dembowski koji upozorava na alarmantnu situaciju širenja diskriminacije i nasilja u njemačkom nogometu: „Desničarske tenzije u Njemačkoj ne gube se sa scene, one su danas samo drugačije prisutne u društvu. Ekstremni desničari danas u javnosti ne nastupaju isključivo zastrašujuće, u

⁴⁰ Izvor: <http://depo.ba/clanak/22655/kako-fujtv-i-hadziomerovic-blate-sirokobrijeske-hrvate> (pristupljeno: 26.3.2016.)

ratničkim odorama. Oni danas paze kakvu odjeću nose, paze kakve simbole koriste i kakva 'interna' pravila ponašanja imaju. Određene brojke i slova su kod njih simboli za imena nacionalsocijalističkih političara, njihove crvene zastave s bijelim krugom namjerno ne sadržavaju svastiku, ali ih desničarska scena prepoznaje kao 'svoje'". (Rabitz, 2008).

Slika 26.⁴¹ Transparent navijača njemačkog kluba Energie Cottbus poznatima po desničarskim političkim stavovima.

Njemački reprezentativac Gerald Asamoah, porijeklom iz Gane, prisjeća se iskustva koja je imao sa rasističkim ispadima: „Publika me vrijeđala, bacali su banane na mene, pljuvali, a i neki igrači protiv kojih smo igrali također sume vrijeđali” (Arbutina, 2009). Uoči Svjetskog nogometnog prvenstva u Njemačkoj 2006., neonacistička stranka NPD pokrenula je rasističku kampanju tiskanjem vodiča na čijoj je naslovnici bio bijeli dres njemačke nogometne reprezentacije na kojoj je stajao slogan: „Bijeli ne smije biti samo dres, i njemački nacionalni tim mora biti bijel” (Mihovilović, 2010).

Rasizam u engleskom nogometu počinje dobivati sve više zamaha tijekom 1970-ih godina prošlog stoljeća kada se povećao broj tamnopusih igrača u engleskim nogometnim klubovima, a paralelno s tim, nacionalizam je postao dijelom navijačkog rituala (Saeed, Kilvington, 2011:606). Jedan od poznatijih slučajeva rasističkog ispada navijača kluba Chelsea iz 2015. godine uzdrmao je javnost.

⁴¹ Izvor: <http://www.dw.com/hr/neonacisti-pu%C5%A1taju-korijenje-u-bundesligi/a-16360899> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Četiri navijača londonskog kluba zabranili su tamnoputom Francuzu da uđe u vlak pri čemu su ga rasistički vrijeđali (Kokić, 2015). Epilog događaja je bila petogodišnja zabrana dolaska na utakmice trojici navijača i dvogodišnja zabrana jednom od njih (Kokić, 2015). Engleski se nogomet već godinama bori i s negativnim trendom nedostatka tamnoputih trenera i menadžera. Profesori sa sveučilišta Staffordshire proveli su anketu koja je, između ostalog, pokazala da se broj tamnoputih i manjinskih etničkih menadžera u posljednjih deset godina nije promijenio te da se radi o 2 do 4 od moguća 92 što ukazuje na to da rasizam u engleskom nogometu nije prisutan samo na nogometnim terenima, već i da je problem duboko ukorijenjen u sâmim institucijama (Hudika, 2011).

Rasistički ispadi navijača zabrinuli su i Španjolsku koja u posljednje vrijeme ima velikih problema s ovom negativnom pojavom. Španjolski stadioni postali su poprište rasizma pa je tako poznat slučaj kada je na utakmici Barcelone i Villarreala 2014. godine bačena banana na travnjak upućena igraču Daniju Alvesu (Besedić, 2014).

Slika 27.⁴² Barcelonin igrač Dani Alves podiže bananu na utakmici protiv Villarreala.

Sâm Alves je govorio o problemu rasizma u Španjolskoj: „Otkako sam došao u Španjolsku više puta sam se susreo s problemom rasizma i to su stvari koje su nedopustive u jednom normalnom i modernom društvu kao što je španjolsko. FIFA jednostavno mora početi sve više obraćati pažnju na takve stvari i sankcionirati te primitivne ispade. Svijet se jako brzo razvija, a mi skupa s njim moramo također. U takvom svijetu nema mjesta za primitivizam. Ovdje postoji rasizam prema strancima. Prodaju zemlju kao da je prvi svijet, ali su u nekim

⁴² Izvor: <http://fudbalskitipovi.com/index.php/fudbal-vesti/ovako-dani-alves-odgovara-na-rasizam/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

stvarima jako nazadni” (Index.hr, 2014). Bivši španjolski izbornik Luis Aragones ostao je zapamćen po svojim uspjesima sa reprezentacijom, ali i po rasističkoj izjavi kada je svojeg igrača Jose Antonia Reyesa tijekom utakmice pokušao motivirati riječima „Dokaži onom crnom go... Henryu da si bolji igrač od njega” aludirajući na tamnoputog nogometaša Thierryja Henryja (Grujić, 2014).

Sve prisutniji rasizam u brazilskom nogometu predstavlja paradoksalnu činjenicu jer se radi o zemlji koja u svojim klubovima ima pretežno tamnopute igrače. O tome svjedoče slučajevi igrača Marcosa Arouca Da Silve kojeg su za vrijeme intervjuja navijači rivalskog kluba Mogi Mirim nazvali „majmunom” na što se Da Silva rasplakao, a nogometnom sucu Marciu Chagas Da Silvi su, za vrijeme utakmice između Esportiva i Veranopolisa, sa tribina vikali „Tvoje mjesto je u cirkusu. Idi u prašumu, majmune” (Prange i Zrilić, 2014). Izraelski nogometni klub Beitar poznat je po svojim rasističkim i antiarapskim svjetonazorima (Mikulić, 2015). Prihvaćaju samo Izraelce, strance sa židovskim porijeklom ili one koji imaju namjeru trajnog nastanjivanja u Izraelu, a imaju i svoju desno orijentiranu skupinu navijača pod nazivom La Familia čija je glavna krilatica „Beitar forever pure” (Zauvijek čist Beitar) (Mikulić, 2015).

Porazna je činjenica da nogometni rasizam nije problem samo određenih zemalja, netrpeljivost je svakodnevna pojava u nogometu u svim dijelovima Europe i svijetu o čemu govori i izjava kamerunskog nogometaša Samuela Eto’a o vlastitim negativnim iskustvima s rasističkim predrasudama u španjolskoj ligi: „Rasizam u nogometu postoji, ne samo u Španjolskoj već i u mnogim drugim zemljama. U tom trenutku počnete razmišljati što je loše u tome što ste crnac. Jamislim da smo svi ljudska bića, svačija krv je iste boje i svi imamo isto srce” (Klix.ba, 2008).

5. Medijske kampanje protiv rasizma u hrvatskom nogometu

S obzirom na učestalost rasizma i diskriminacije u nogometu, UEFA je u posljednjih nekoliko godina svoje djelovanje u znatnoj mjeri usmjerila prema različitim strategijama za suzbijanje rasizma i netolerancije na nogometnim terenima. Pokazalo se da novčane kazne nemaju željeni učinak na pojedince koji i dalje šire govor mržnje i time narušavaju ugled nogometa kao sporta koji bi trebao promicati zajedništvo, toleranciju i pozitivni sportski duh. Diskriminacija je društveni problem stoga u suzbijanju i umanjivanju iste treba ciljati isključivo na osvještavanje šireg društva kroz medijske kampanje, javne tribine i edukacije namijenjene informiranju o negativnim posljedicama nasilja i diskriminacije.

Nevladine organizacije u Hrvatskoj imaju veliku mogućnost da svojim djelovanjem naprave značajne korake u suzbijanju nesnošljivosti, a pozitivan primjer pruža Centar za mirovne studije (CMS) čiji se rad temelji na promicanju tolerancije, mira, društvene pravde i prihvaćanja različitosti u različitim područjima društvenog života, pa tako i u nogometu. U suradnji sa „Bijelim anđelima”, jedinom navijačkom skupinom u Hrvatskoj koja prakticira tolerantnu, nenasilnu i antirasističku kulturu navijaštva, CMS kroz kampanje, tribine, nogometne turnire i ostala društveno-kulturna događanja aktivno radi na educiranju o diskriminaciji u hrvatskom nogometu (Tomić, 2015).

O svojem djelovanju i cilju ovih akcija Julija Kranjec iz CMS-a izjavljuje: „CMS se godinama aktivno bori protiv svih vrsta i oblika diskriminacije i nasilja, a unazad nekoliko godina najglasnije i najvidljivije rasističke i ksenofobne poruke i ponašanja te sve ostale govore mržnje pratimo u i oko nogometa, i to ne samo od navijača već i od igrača i drugih nogometnih djelatnika” (Tomić, 2015).

Hrvatski nogometni savez je, suočen sa eskalacijom nasilja i rasističkim ispadima među hrvatskim navijačima, visokim novčanim kaznama i kontinuiranim kritikama od strane UEFA-e, također poduzeo neke mjere u suzbijanju ovih negativnih pojava koje uključuju česte medijske istupe i priopćenja u kojima apeliraju na zaustavljanje nasilja i diskriminacije, kampanje i konferencije o problematici nasilja i rasizma u nogometu. UEFA ima nultu toleranciju prema svim oblicima diskriminacije u nogometu i oštro kažnjava takvo ponašanje, a njeno partnerstvo sa FARE mrežom, najvažnijom europskom organizacijom za borbu protiv nasilja i rasizma u nogometu, traje dugi niz godina (UEFA.com,

2011). Suradnja ovih dviju organizacija rezultirala je najvećom kampanjom protiv rasizma u nogometu pod nazivom „FARE akcijski tjedni” koja se svake godine održava u gotovo svim zemljama Europe, a u kampanju su se uključili hrvatski klubovi i HNS (UEFA.com, 2011).

5.1. „Sve boje su lijepe”

Centar za mirovne studije je u suradnji sa udrugom navijača „Bijeli anđeli” lansirao kampanju „Sve boje su lijepe” uoči početka Svjetskog nogometnog prvenstva u Brazilu 2014. godine s ciljem podizanja svijesti javnosti o negativnim posljedicama ksenofobije i rasizma te smanjenja socijalne distance prema osobama drukčije boje kože, a posebno izbjeglicama u Hrvatskoj (Žapčić, 2015). U videospotu pod nazivom „Stop rasizmu i nasilju na stadionima!” sudjelovali su nogometaši iz raznih zemalja – Jean Evrard Kouassi (bivši igrač NK Hajduk), Goodness Ohiremen Ajayi (NK Rijeka), Edson Henrique da Silva (NK Slaven Belupo) i Badara Badji (GNK Dinamo), kao i brojna poznata lica iz hrvatskog društveno-kulturnog života koji su putem kampanje nastojali prenijeti pozitivnu poruku mira, tolerancije i prihvaćanja različitosti (Žapčić, 2015). Kampanja

„Sve boje su lijepe” je dostupna na linkovima:

<https://www.youtube.com/watch?v=mgmuK4F6KAs;>

[https://www.youtube.com/watch?v=dJx2-7ZSC60.](https://www.youtube.com/watch?v=dJx2-7ZSC60)

Slika 28.⁴³ Isječak iz videospota „Stop rasizmu i nasilju na stadionima!” u sklopu kampanje „Sveboje su lijepe”.

⁴³ Izvor: <http://www.cms.hr/hr/azil-i-integracijske-politike/centar-za-mirovne-studije-promovira-spot-protiv-rasizma-i-nasilja-na-stadionima> (pristupljeno: 26.3.2016.)

5.2. „#mojatribina”

Hrvatski nogometni savez je 2015. pokrenuo kampanju „#mojatribina”u sklopu borbe protiv rasizma, diskriminacije i nasilja na nogometnim stadionima putem promotivnih videospotova u kojima su sudjelovali hrvatski reprezentativci, treneri i igrači prvoligaških klubova kako bi potaknuli aktere unutar nogometa i širu javnost na širenje pozitivne i zdrave atmosfere na nogometnim tribinama (Hns-cff.hr, 2015). Kampanja je dostupna na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=QkrAtjD9XSA&list=PLA3lGdP2OqRG3NUx0DbIkOBHP9RIUSBPz&index=5>.

Slika 29.⁴⁴ Isječak videa iz kampanje „#mojatribina”.

5.3. „Jednakost =jedini izbor”

GNK Dinamo od 2012. godine provodi kampanju „Jednakost = jedini izbor” kako bi se naglasila važnost ravnopravnosti i jednakosti u sportu i društvu općenito, a nastavak kampanje iz 2015. dio je klupskog „Projekta prevencije i sprječavanja nasilja, rasizma i drugih oblika netolerancije u nogometu” i sastoji se od videoporuka igrača različitih nacionalnosti, boje kože i vjeroispovijesti koji govore svojim materinjem jeziku kako bi dodatno istakli bogatstvo različitosti

⁴⁴ Izvor: <http://prvahn1.hr/info/moja-tribina/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

(Gnkdinamo.hr, 2015). Kampanja se može pogledati na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=OH4GZz708mA>.

Slika 30.⁴⁵ Isječak iz videospota kampanje „Jednakost = jedini izbor”.

5.4. „No to racism” (Ne rasizmu)

Svake godine prije početka UEFA Europske lige i UEFA Lige prvaka, UEFA svojom kampanjom „No to racism” (Ne rasizmu) usmjerenom protiv svih oblika diskriminacije u nogometu nastoji osvijestiti nogometne djelatnike, igrače i društvo o ozbiljnosti ovog problema (UEFA.com, 2011). Kampanja se sastoji od niza programa i akcija: na stadione se postavljaju plakati sa antirasističkim porukama kao što je „Ujedinjeni protiv rasizma”, na ekranima se emitiraju poruke, igrači izlaze na teren u majicama s prigodnim natpisima u pratnji djece, kapetani svih momčadi nose prigodne ovratnike s različitim bojama, a cilj je da kampanju putem televizijskog prijenosa vidi što više ljudi diljem svijeta kako bi se time poslala jasna poruka da nogomet ne bi smio biti mjesto nesnošljivosti, mržnje i nasilja (UEFA.com, 2011). UEFA daje veliku potporu FARE mreži u organiziranju najveće europske antirasističke kampanje pod nazivom „FARE Action Weeks” (FARE akcijski tjedni) koja se svake godine održava u većini europskih zemalja (uključujući i Hrvatsku) te uključuje brojne radionice, diskusije i malonogometne turnire u kojima sudjeluju obožavatelji, klubovi, savezi, manjine i udruge mladih (UEFA.com, 2011). Hrvatski nogometni savez i prvoligaški klubovi također su se priključili UEFA-inoj kampanji „Ne rasizmu”.

⁴⁵Izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=OH4GZz708mA> (pristupljeno: 26.3.2016.)

Slika 31.⁴⁶ Transparent u sklopu UEFA-ine kampanje „Ne rasizmu”.

5.5. „Pokažimo rasizmu crveni karton”

U sklopu FARE akcijskih tjedana 2014. godine udruga „Nogometni sindikat” napravio je kratki video u kojem su sudjelovali igrači i treneri hrvatskih prvoligaških klubova i time dali svoj doprinos borbi za suzbijanje rasizma i diskriminacije na nogometnim stadionima (Huns.hr, 2014). Video se može pogledati na linku http://www.huns.hr/hr/article/175/poka%C5%BEi_rasizmu_crveni_karton.

⁴⁶ Izvor: <http://hns-cff.hr/grassroots/manjine/> (pristupljeno: 26.3.2016.)

6. Zaključak

Problematika rasizma i diskriminacije u nogometu zahtijeva višedimenzionalni pristup proučavanju društva i svih onih struktura unutar društva koje pogoduju razvoju i širenju diskriminacije na svim područjima društvenog života. Autori koji su se u svojim proučavanjima bavili nogometom prepoznali su društveni značaj tog sporta kao specifičnog prostora u kojem se odvija složena interakcija društveno-političkih odnosa. Rasizam je pojava koja je, povijesno gledano, dugotrajna i duboko ukorijenjena u sve aspekte društva, a njegova prisutnost u današnjim suvremenim društvima ukazuje na činjenicu da se radi o problemu koji i dalje egzistira usprkos procesu društvene modernizacije. Posebnost nogometa kao platforme za iskazivanje netrpeljivosti i diskriminacijskih oblika ponašanja leži u njegovoj društvenoj i političkoj funkciji. S jedne strane, nogomet služi kao sredstvo za postizanje političkih ciljeva, dok s druge strane, nogomet postaje svojevrsni ispušni ventil za društvene napetosti. Veza između nogometa i politike ključna je za razumijevanje rasizma u nogometu kao instrumenta političkih skupina koje nogomet koriste za uspostavljanje i učvršćivanje nacionalnog identiteta. Politizacija nogometa u Hrvatskoj predstavlja klasičan primjer kako politika vrši utjecaj na sferu sporta prenoseći sportske tenzije na područje politike. U takvim okolnostima dolazi do generiranja odnosa koji se temelje na marginaliziranju onih koji su, u očima suparnika, drukčiji što pogoduje širenju rasizma i ksenofobije unutar nogometne arene. Uporabljivost nogometa kao političkog sredstva također leži u činjenici da se sportski uspjesi tumače kao potvrda superiornosti vlastitog društva i nacionalnog identiteta čime se stvara pogodno tlo za rasističku i ksenofobnu politiku. Burni politički procesi u Hrvatskoj, posebice tijekom 90-ih godina, znatno su utjecali na promjene u društvu i u nogometnoj sferi gdje dolazi do jačanja suradnje između političkih i nogometnih institucija. To je ujedno bio i najvažniji faktor u politizaciji hrvatskog nogometa i instrumentalizaciji navijačkih skupina čije je djelovanje poprimilo političke elemente. Rasizam i diskriminacija imaju mnogobrojne oblike, a u kontekstu nogometa kao neodvojivog dijela društva, događaji na nogometnim manifestacijama odražavaju trenutne društvene odnose. Još jedna od funkcija nogometa kao prostora širenja rasizma jest jezik, odnosno nogomet kao oblik komunikacije putem koje se prenose političke poruke i simboli.

Jezik nogometa je posebno pogodan za uspostavljanje i održavanje društvenih odnosa temeljenih na razlikovanju po principu *naš/njihov, prijatelj/neprijatelj* iz čega proizlaze rasistički obrasci i netrpeljivost među akterima u sferi nogometa. Problem rasizma u nogometu zadire u mnogo širu problematiku diskriminacije u društvu što je glavni fokus ovog rada. Naime, iz perspektive nogometa kao društvenog prostora, rasizam postaje pitanje od društvenog i političkog značaja te je nužno razmotriti navedenu problematiku u kontekstu društvenog fenomena. Suzbijanje takvih negativnih pojava u nogometu i sportu općenito predstavlja kompleksan i zahtjevan proces, no promjene prije svega moraju nastupiti u ljudskoj svijesti. Strategije koje uključuju financijske sankcije, medijske kampanje i educiranje javnosti nisu dovoljne kako bi se ovaj problem barem minimalizirao jer se nogomet i dalje bori sa zabrinjavajućim porastom rasizma i netrpeljivosti. Diskriminacija je svakodnevno prisutna u svim sferama ljudskog života, a rasistički ispadi na nogometnim terenima pokazuju da predrasude i nesnošljivost ne zaobilaze ni područje sporta. Problem je tim složeniji jer netrpeljivost ne iskazuju samo navijačke skupine, često su glavni akteri u širenju rasizma i diskriminacije pojedinci na vodećim položajima u nogometu što je ozbiljan indikator da je u Hrvatskoj prisutan i institucionalni rasizam. Usprkos pokušajima da se javnost senzibilizira o ovoj osjetljivoj problematici, skoro svakodnevno svjedočimo rasističkim incidentima u suvremenom nogometu. Paradoks je tim veći s obzirom na činjenicu da mnoga društva danas egzistiraju u kontekstu multikulturalizma. No, kontinuirana prisutnost diskriminacije u nogometu samo ukazuje na to da se radi o pojavi koja zahvaća sva društva i društvene sfere. Namjera je ovog rada sistematizacija slučajeva rasizma i ostalih oblika diskriminacije u hrvatskom nogometu kako bi se stekao uvid u raširenost ovog problema. Također, nastojali smo ponuditi širu sliku i naglasiti sociološki značaj navedene tematike povezujući rasizam u nogometu sa rasizmom u hrvatskom društvu kako bi mogli stvoriti društveni kontekst rasizma u nogometu. Domaći i strani autori dali su važan teorijski i istraživački doprinos ovoj tematici, no, s obzirom na trenutno stanje u nogometu po pitanju rasizma i diskriminacije, smatramo da ova tema zaslužuje više pozornosti relevantnih autora kako bi se ukazalo na ozbiljnost svih oblika diskriminacije, ne samo u nogometu, već i u društvu općenito. U tom smislu, i ovaj rad predstavlja jedan teorijski doprinos i nastojanje boljem razumijevanju ovog aktualnog i važnog sociološkog fenomena.

7. Popis literature

Knjige i članci:

1. Bartoluci, S. (2013). *Uloga vrhunskog sporta u oblikovanju nacionalnog identiteta u Republici Hrvatskoj: usporedba devedesetih i dvijetisućitih /* doktorska disertacija. Zagreb. Filozofski fakultet, 06.06.2013. 312 str. Voditelj: Katunarić, Vjeran.
2. Bosanac, G. (ur.), (2009). *Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije*. Zagreb: Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske
3. Back, L., Crabbe, T., Solomos, J. (1998). Racism in Football: Patterns of Continuity and Change. U: Brown, A. (ur.), *Fanatics: Power, Identity and Fandom in Football*. (str. 71-88). London: Routledge.
4. Bodin, D. (2013). *Huliganstvo*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
5. Čurgus-Kazimir, V. (2007). BRZI, PRILAGODLJIVI I NEMILOSRDNI: Nasilje u sportu i mediji. *Glas Javnosti*.
6. Dunning, E., Murphy, P., Williams, J. (1988). *The Roots of Football Hooliganism: An Historical and Sociological Study*. New York: Routledge.
7. Frosdick, S., Marsh, P. (2005). *Football Hooliganism*. Devon: Willan Publishing.
8. Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A., Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Friedrich Ebert Stiftung-Zagreb.
9. *Istraživački izvještaj – Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj* (2013). Zagreb: Centar za mirovne studije.
10. Koković, D. (1986). *Sport bez igre*. Titograd: Univerzitetska riječ.
11. Lalić, D. (1993). *Torcida: pogled iznutra*. Zagreb: AGM.
12. Lalić, D. (2015). Nogometni navijači kao ekstremni desničari u Hrvatskoj od 2012. do 2014. U: Ilišin, V., Gvozdanović, A., Potočnik, D. (ur.), *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. (str. 145-169). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.

13. Lalić, D., Biti, O. (2008). Četverokut sporta, nasilja, politike i društva: znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj. *Politička misao*, 45(3-4):247-272.
14. Lalić, D. (2010). Je li hrvatski nogomet mrtav i može li se oživjeti? *Političke analize*, 1(4):29-33.
15. Perasović, B., Bartoluci, S. (2007). Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu. *Sociologija i prostor*, 45(1):105-119.
16. Perasović, B., Mustapić, M. (2013). Football Supporters in the Context of Croatian Sociology: Research Perspectives 20 Years Later. *Kineziologija*, 45(2):262-275.
17. Petričušić, A. (2011). Anti-diskriminacijska politika kao suplementarni model zaštite prava nacionalnih manjina. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 61(2):643-674.
18. Scambler, G. (2007). *Sport i društvo: istorija, moć i kultura*. Beograd: Clio.
19. Spaaij, R. (2006). *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
20. Spaaij, R. (2006). Aspects of Hooligan Violence: A Reappraisal of Sociological Research into Football Hooliganism. *ASSR Working Paper Series*
21. Saeed, A., Kilvington, D. (2011). British-Asians and racism within contemporary English football. *Soccer & Society*, 12(5):602-612.
22. Vasiljević, S., Balen, B. (2009). Zakon o suzbijanju diskriminacije u svjetlu europskog prava: sadržaj i sankcije. *Policija i sigurnost*, 18(2):213-221.
23. Vejnović, D. (2014). *Nasilje i sport: uzroci, posljedice i strategije prevazilaženja*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
24. Vrcan, S. (1990). *Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta*. Zagreb: Naprijed.
25. Vrcan, S. (2003). *Nogomet politika – nasilje: ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

26. Zlatar, J. (2003). Pojam i značenje mase u nekim filozofskim, sociološkim i psihološkim teorijama. *Čemu*, 5(11):27-41.
27. Žažar, K. (2008). Norbert Elias: Što je sociologija? *Revija za sociologiju*, 39(3):205-212.
28. Žugić, Z. (1996). *Uvod u sociologiju sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.

Ostali izvori:

1. Arbutina, Z. (2009). „Strani igrači 'zavladali' njemačkom nogometnom reprezentacijom”. *Deutsche Welle*, 13.2.2009. URL: <http://www.dw.com/hr/strani-igra%C4%8Di-zavladali-njema%C4%8Dkom-nogometnom-reprezentacijom/a-4025707> (pristupljeno: 12.2.2016.)
2. Barbarić, M. (2010). „KAD MAJMUNI HUČU: Ponos i predrasude talijanske stvarnosti”. *Lupiga.com*, 24.12.2010. URL: <http://www.lupiga.com/vijesti/kad-majmuni-hucu-ponos-i-predrasude-talijanske-stvarnosti> (pristupljeno: 12.2.2016.)
3. Barbir-Mladinović, A. (2014). „Stručnjaci upozoravaju: Ksenofobičnost hrvatske mladeži”. *Slobodna Evropa*, 17.5.2014. URL: <http://www.slobodnaevropa.org/content/strucnjaci-upozoravaju-ksenofobicnost-hrvatske-mladezi/25388750.html> (pristupljeno: 12.2.2016.)
4. Besedić, A. (2015). „Arrigo Sacchi šokirao: U Italiji je previše tamnopusih igrača”. *24 sata*, 17.2.2015. URL: <http://www.24sata.hr/sport/arrigo-sacchi-sokirao-u-italiji-je-previse-tamnopusih-igraca-406607> (pristupljeno: 12.2.2016.)
5. Besedić, A. (2014). „Navijači Danijsa Alveša gađali bananom, on ju ogulio i pojeo”. *24 sata*, 28.4.2014. URL: <http://www.24sata.hr/sport/navijaci-danija-alvesa-gaali-bananom-on-ju-ogulio-i-pojeo-364184> (pristupljeno: 24.3.2016.)
6. Bilić, T. (2011). „Goran Vučević više nije trener Hajduka, Vulić izgledan nasljednik?”. *Novi list*, 16.4.2011. URL: <http://www.novolist.hr/Sport/Nogomet/HNL/Goran-Vucevic-vise-nije->

[trener-Hajduka-Vulic-izgledan-nasljednik?meta_refresh=true](#)

(pristupljeno: 12.2.2016.)

7. *Centar za mirovne studije* (20.3.2015.). „Centar za mirovne studije promovira spot protiv rasizma i nasilja na stadionima”. URL: <http://www.cms.hr/hr/azil-i-integracijske-politike/centar-za-mirovne-studije-promovira-spot-protiv-rasizma-i-nasilja-na-stadionima> (pristupljeno: 26.3.2016.)
8. Cibilić, A. (2001). „Ograđujemo se od navijača koji su napravili nered, to nisu 'torcidaši'”. *Monitor.hr*, 11.5.2001. URL: <http://www.monitor.hr/clanci/ogradujemo-se-od-navijaca-koji-su-napravili-nered-to-nisu-torcidasii/12708/> (pristupljeno: 13.2.2016.)
9. Čerina, L. (2010). „Uvredljivi grafit u Splitu, ne žele ga: Sammir nije Damir”. *24 sata*, 24.9.2010. URL: <http://www.24sata.hr/sport/uvredljivi-grafit-u-splitu-ne-zele-ga-sammir-nije-damir-192511> (pristupljeno: 26.3.2016.)
10. Došen, I. (2007). „Tamna strana hrvatskog sporta”. *Lupiga.com*, 21.11.2007. URL: <http://www.lupiga.com/vijesti/tamna-strana-hrvatskog-sporta> (pristupljeno: 13.2.2016.)
11. Došen, I. (2012). „IDEALAN ODABIR: Ravnatelj USKOK-a, Dinka Cvitana, za predsjednika HNS-a”. *Lupiga.com*, 18.1.2012. URL: <http://www.lupiga.com/vijesti/idealan-odabir-ravnatelja-uskok-a-dinka-cvitana-za-predsjednika-hns-a> (pristupljeno: 13.2.2016.)
12. *Depo Portal* (10.11.2010.). „Kako FujTV i Hadžimerović blate širokobriješke Hrvate”. URL: <http://depo.ba/clanak/22655/kako-fujtv-i-hadziomerovic-blate-sirokobrijeske-hrvate> (pristupljeno: 26.3.2016.)
13. *Deutsche Welle* (7.11.2012.). „Neonacisti puštaju korijenje u Bundesligi”. URL: [http://www.dw.com/hr/neonacisti-pu%C5%A1taju-korijenje-u-bundesligi/a-16360899](http://www.dw.com/hr/neonacisti-pustaju-korijenje-u-bundesligi/a-16360899) (pristupljeno: 26.3.2016.)
14. *Dnevnik.hr* (2.10.2008.). „Pragom bjesnili neredi, privedeno 300 BBB-a”. URL: <http://dnevnik.hr/sport/navijaci/novi-neredi-u-pragu-policija-privela-sto-dinamovih-navijaca.html> (pristupljeno: 14.2.2016.)
15. *Fifa Statute* (2013). „Combating Racism and Discrimination in Football”. URL: <http://www.fifa.com/mm/document/afsocial/anti->

- [racism/02/50/88/65/backgroundpaperonfifaanti-discrimination_neutral.pdf](#)(pristupljeno: 14.2.2016.)
16. *Fudbalski tipovi.com* (2014). „Ovako Dani Alveš odgovara na rasizam”. URL:<http://fudbalskitipovi.com/index.php/fudbal-vesti/ovako-dani-alves-odgovara-na-rasizam/>(pristupljeno: 26.3.2016.)
 17. *Frazarij.com* (2010). „Mamiću cigane odlazi iz svetinje”. URL:http://www.frazarij.com/Grafiti/grafit.php?grafit_id=3&mamicu-cigane-odlazi-iz-svetinje(pristupljeno: 26.3.2016.)
 18. *Forum.hr*(31.10.2012.). URL:<http://www.forum.hr/showthread.php?p=42009871>(pristupljeno: 26.3.2016.)
 19. *Forum.hr* (31.3.2012.). URL:<http://www.forum.hr/showthread.php?t=345655&page=471>(pristupljeno: 26.3.2016.)
 20. *Glas Istre* (20.11.2013.). „Šimunićevo skandiranje 'Za dom' izazvalo osude”. URL: <http://www.glasistre.hr/vijesti/specijalna/simunicevo-skandiranje-za-dom-izazvalo-osude-430622> (pristupljeno: 15.2.2016.)
 21. *Glas Slavonije* (23.12.2015.). „Među radništvom jača radikalna desnica”. URL: <http://www.glas-slavonije.hr/288865/1/Medju-radnistvom-jaca-radikalna-desnica> (pristupljeno: 16.2.2016.)
 22. Grujić, M. (2014). „Odlazak velikog Aragonesa!”. *Alo.rs*, 2.2.2014. URL: <http://arhiva.alo.rs/sport/fudbal/odlazak-velikog-aragonesa/45119> (pristupljeno: 17.2.2016.).
 23. *Gnkdinamo.hr* (26.1.2016.). „Jednakost = jedini izbor”. URL: <http://www.gnkdinamo.hr/hr/Novosti/Clanak/jednakost-jedini-izbor> (pristupljeno: 17.2.2016.)
 24. Hemen, I., Vuksanović, A. (2015). „Poruka iz UEFA-e: hrvatski nogomet je u nevolji, zemlja je osramoćena”. *Vijesti.rtl.hr*, 23.6.2015. URL: <http://www.vijesti.rtl.hr/sport/ostalo/1660041/poruka-iz-uefa-e-hrvatski-nogomet-je-u-nevolji-zemlja-je-osramocena/> (pristupljeno: 17.2.2016.)
 25. Hudika, D. (2011). „Tamnoputi igrači su kao lavovi u cirkusu, treneri rijetko krotitelji”. *Večernji list*, 10.7.2011. URL: <http://www.vecernji.hr/strani-nogomet/tamnoputi-igraci-su-kao-lavovi-u-cirkusu-treneri-rijetko-krotitelji-308819> (pristupljeno: 18.2.2016.)

26. *Hns-cff.hr* (23.3.2015.). „Kampanja protiv nasilja i rasizma: Ovo je moja tribina!”. URL: <http://hns-cff.hr/news/9639/ovo-je-moja-tribina/> (pristupljeno: 19.2.2016.)
27. *Hns-cff.hr* „Grassroots manjine”. URL: <http://hns-cff.hr/grassroots/manjine/> (pristupljeno: 26.3.2016.)
28. *Huns.hr* (7.6.2014.). „Pokaži rasizmu crveni karton”. URL: http://www.huns.hr/hr/article/175/poka%C5%BEi_rasizmu_crveni_karton (pristupljeno: 26.3.2016.)
29. *In-portal* (20.6.2014.). „SP Brazil: Fifa istražuje hrvatske navijače zbog homofobije i antisemitizma”. URL: <http://www.in-portal.hr/in-portal-news/sport/5162/sp-brazil-fare-ponovno-prijavio-hrvatske-navijace-zbog-homofobije-i-antisemitizma> (pristupljeno: 26.3.2016.)
30. *Index.hr* (9.2.2013.). „Torcida neće Bykobap”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/torcida-nece-bykobap-/661680.aspx> (pristupljeno: 23.3.2016.)
31. *Index.hr* (5.5.2009.). „Hajdukovci će zbog hukanja Carlosu protiv Šibenika igrati pred praznim tribinama?”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajdukovci-ce-zbog-hukanja-carlosu-protiv-sibenika-igrati-pred-praznim-tribinama/432524.aspx> (pristupljeno: 24.3.2016.)
32. *Index.hr* (19.11.2014.). „HNS pomaže policiji: Objavio fotografije bacača baklji i štovatelja ustaša”. URL: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/hns-pomaze-policiji-objavio-fotografije-bacaca-baklji-i-stovatelja-ustasa/785050.aspx?mobile=false> (pristupljeno: 26.3.2016.)
33. *Index.hr* (31.10.2014.). „'Mamiću, krv je na tvojim rukama': Boysi pod Maksimirom teško optužili Dinamovog gazdu, njegovog policajca Antolića i 'zastrašivača' Marčinka”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/mamicu-krv-je-na-tvojim-rukama-boysi-pod-maksimirom-tesko-optuzili-dinamovog-gazdu-njegovog-policajca-antolica-i-zastrasivaca-marcinka/781087.aspx> (pristupljeno: 24.3.2016.)
34. *Index.hr* (29.4.2014.). „Dani Alves o banana s tribine: 'Da mogu, stavio bih sliku tog navijača na internet’”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/dani-alves-o-banani-s-tribine-da-mogu->

- stavio-bih-sliku-tog-navijaca-na-internet/742593.aspx (pristupljeno: 24.3.2016.)
35. *Index.hr* (11.1.2006.). „Hajduk postaje prvi klub HNL-a sankcioniran zbog rasizma”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajduk-postaje-prvi-klub-hnla-sankcioniran-zbog-rasizma-/300243.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)
36. *Index.hr* (29.7.2013.). „Zajedno za Dinamo pred Sheriff: Ne dajmo Mamiću da nas razjedini i pritišće preko Uefe!”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/zajedno-za-dinamo-pred-sheriff-ne-dajmo-mamicu-da-nas-razjedini-i-pritisce-preko-uefe/691777.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)
37. *Index.hr* (18.11.2008.). „Hajduku ponovno prijete kazna zbog konfederacijske zastave i transparenta White Boys”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajduku-ponovno-prijeti-kazna-zbog-konfederacijske-zastave-i-transparenta-white-boys/410202.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)
38. *Index.hr* (8.4.2010.). „Hajduk će hukanje i banane na Poljudu platiti najmanje 25 tisuća kuna”. URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/hajduk-ce-hukanje-i-banane-na-poljudu-platiti-najmanje-25-tisuca-kuna/485147.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)
39. *Index.hr* (25.9.2011.). „Torcida podržala branitelja osuđenog za ratni zločin i skandirala ustašama”. URL: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/torcida-podrzala-branitelja-osudjenog-za-ratni-zlocin-i-skandirala-ustasama/573734.aspx> (pristupljeno: 26.3.2016.)
40. Jozić, M. (2016). „Prije 16 godina zagrebačkom velikanu vraćeno je ime Dinamo”. *Sportalo.hr*, 14.2.2016. URL: <http://sportalo.hr/prije-16-godina-zagrebackom-velikanu-vraceno-je-ime-dinamo/> (pristupljeno: 19.2.2016.)
41. Jurišić, B. (2006). „Hajduk – Rijeka: Riječani razbijeni već u prvom dijelu”. *Sportnet*, 18.11.2006. URL: <http://sportnet.20minuta.hr/Vijest.aspx?ID=319049> (pristupljeno: 23.3.2016.)
42. *Jutarnji list* (17.9.2010.). „VIDEO: Pogledajte obračun Torcide s grčkim specijalcima zbog kojeg Hajduku prijete kazna UEFA-e”. URL:

- <http://www.jutarnji.hr/hoce-li-uefa-vec-nakon-prvog-kola-kazniti-hajduk-zbog-divljanja-navijaca--/887158/> (pristupljeno: 19.2.2016.)
43. *Jutarnji list* (3.9.2008). „Hrgoviću, četniče, čača se u grobu okriće”. URL: <http://www.jutarnji.hr/hrgovicu--cetnice--caca-se-u-grobu-okrice-/258063/> (pristupljeno: 26.3.2016.)
44. *Youtube* (22.1.2015.). „Kampanja 'Jednakost = jedini izbor', siječanj, 2015.”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OH4GZz708mA> (pristupljeno: 26.3.2016.)
45. Knežević, I. (2015). „Evo što pišu susjedi i strani mediji o svastici na travnjaku u Splitu”. *Dnevno.hr*, 13.6.2015. URL: <http://www.dnevno.hr/sport/nogomet/evo-sto-pisu-susjedi-i-strani-mediji-o-svastici-na-travnjaku-u-splitu-808350> (pristupljeno: 20.2.2016.)
46. Kokić, K. (2014). „Rasizam: UEFA je suspendirala predsjednika talijanskog saveza”. *24 sata*, 7.10.2014. URL: <http://www.24sata.hr/sport/rasizam-uefa-je-suspendirala-predsjednika-talijanskog-saveza-387803> (pristupljeno: 20.2.2016.)
47. Kokić, K. (2015). „Sud u Londonu oštro je kaznio navijače Chelseaja za rasizam”. *24 sata*, 22.7.2015. URL: <http://www.24sata.hr/sport/sud-u-londonu-ostro-je-kaznio-navijace-chelseaja-za-rasizam-429547> (pristupljeno: 20.2.2016.)
48. *Klix.ba* (20.6.2008.). „Rasizam je realnost u evropskom fudbalu”. URL: <http://www.klix.ba/sport/nogomet/rasizam-je-realnost-u-evropskom-fudbalu/080620020> (pristupljeno: 21.2.2016.)
49. Lalić, S. (2013). „Tko se boji stranaca?”. *Le MONDE Diplomatique*, 29.10.2013. URL: <http://lemondediplomatique.hr/tko-se-boji-stranaca/> (pristupljeno: 24.3.2016.)
50. Letica, S. (2014). „Niko Kovač i sportska sreća jedine su nepoznanice na našem putu do osmine finala”. *Večernji list*, 11.6.2014. URL: <http://www.vecernji.hr/sp-hrvatska-reprezentacija/niko-kovac-i-sportska-sreca-jedine-su-nepoznanice-na-nasem-putu-do-osmine-finala-944027> (pristupljeno: 22.2.2016.)
51. Ledinski K., Maršić O., Junaci, R. (2012). „Eduardo: Nisu me vrijeđali nigdje osim u Hrvatskoj!”. *Večernji list*, 27.2.2012. URL:

- <http://www.vecernji.hr/hrvatska/eduardo-nisu-me-vrijedjali-nigdje-osim-u-hrvatskoj-381428> (pristupljeno: 24.3.2016.)
52. Lovrić, J. (2013). „KOMENTAR JELENE LOVRIĆ: Hoće li se utakmica igrati protiv ćirilice ili radi sportskog rezultata?”. *Jutarnji list*, 5.9.2013. URL: <http://www.jutarnji.hr/komentar-jelene-lovric-hoce-li-se-utakmica-igrati-protiv-cirilice-ili-radi-sportskog-rezultata-/1124484/> (pristupljeno: 24.3.2016.)
53. Lugarić, D. (2014). „Balotelli zbog rasizma u Italiji bježi na Otok: Ide u Liverpool?”. *24 sata*, 26.5.2014. URL: <http://www.24sata.hr/sport/balotelli-zbog-rasizma-u-italiji-bjezi-na-otok-ide-u-liverpool-368234> (pristupljeno: 22.2.2016.)
54. Majdin, Z. (2010). „Slučaj 'Maksimir' - dvadeset godina posle”. *Vreme.com*, 20.5.2010. URL: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=931952> (pristupljeno: 23.2.2016.)
55. Marković, M. (2015). „Riječ 'Torcida' na portugalskom znači 'Upleteni', a najbolji prijevod je 'Združena braća’”. *Maxportal.hr*, 16.10.2015. URL: <http://www.maxportal.hr/rijec-torcida-na-portugalskom-znaci-upleteni-a-najbolji-prijevod-je-zdruzena-braca/> (pristupljeno: 24.3.2016.)
56. Marelj, D. (2010). „Bad Blue Boysi danas su skupina koja izumire”. *Dnevno.hr*, 12.11.2010. URL: <http://www.dnevno.hr/kolumnisti/bad-blue-boysi-danas-su-skupina-koja-izumire-14943> (pristupljeno: 24.3.2016.)
57. Mihovilović, M. (2010). „Djeca gastarbajtera postala nogometni junaci Njemačke”. *Nacional*, 6.7.2010. URL: <http://arhiva.nacional.hr/clanak/86705/djeca-gastarbajtera-postala-nogometni-junaci-njemacke> (pristupljeno: 24.2.2016.)
58. Mušlek, I. (2015). „Prije 15 godina borili smo se za ime, danas za sustav – bit ćeš opet Dinamo!”. *Nogometplus.net*, 14.2.2015. URL: <http://www.nogometplus.net/komentari/TabId/99/ArtMID/514/ArticleID/2517/Prije-15-godina-borili-smo-se-za-ime-danas-za-sustav-bit-%C4%87e%C5%A1-opet-Dinamo.aspx> (pristupljeno: 24.2.2016.)
59. Mikulić, D. (2015). „Židovski klub koji ne želi igrače-muslimane napustili tolerantni navijači i osnovali svoj klub”. *Nogometplus.net*, 10.5.2015. URL:

- <http://www.nogometplus.net/nogometplusnet/tekst/TabId/98/ArtMID/508/ArticleID/3846/%C5%BDidovski-klub-koji-ne-%C5%BEeli-igra%C4%8De-muslimane-napustili-tolerantni-navija%C4%8Di-i-osnovali-svoj-klub.aspx> (pristupljeno: 24.2.2016.)
60. Miličić, D., Šnidarić, M. (2013). „Uefa prazni stadion i blagajnu: 'Modri' s PSV-om bez navijača!“. *24 sata*, 25.9.2013. URL: <http://www.24sata.hr/sport/mamic-je-najavio-izvanrednu-presicu-u-maksimiru-od-13-h-333775> (pristupljeno: 24.2.2016.)
61. Nestler, S. (2012). „Nisam sretan zbog Hrvatske“. *Deutsche Welle*, 21.6.2012. URL: <http://www.dw.com/hr/nisam-sretan-zbog-hrvatske/a-16041162> (pristupljeno: 24.2.2016.)
62. Puljić, T., Kustura, I., Ničota, T., Popović, J., Buntić, I. (2003). „Minuta šutnje – nova politizacija sporta“. *Večernji list*, 7.5.2003. URL: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/minuta-sutnje-nova-politizacija-sporta-735164> (pristupljeno: 24.2.2016.)
63. Perdec-Augustić, I. (2014). „Powar: Tamnoputi igrači izbjegavaju Italiju“. *Goal.com*, 8.10.2014. URL: http://www.goal.com/hr/news/6935/sve-vijesti/2014/10/08/5167069/powar-tamnoputi-igra%C4%8Di-izbjegavaju-italiju?ICID=AR_RA_6 (pristupljeno: 25.2.2016.)
64. Prange, A., Zrilić, I. (2014). „Brazil: rasizam na travnjacima“. *Deutsche Welle*, 8.4.2014. URL: <http://www.dw.com/hr/brazil-rasizam-na-travnjacima/a-17550145> (pristupljeno: 25.2.2016.)
65. Prlić, M. (2015). „Torcida na sjeveru zapalila četničku zastavu“. *Dalmatinski portal*, 4.4.2015. URL: <http://dalmatinskiportal.hr/vijesti/torcida-na-sjeveru-zapalila-srpsku-zastavu/3782> (pristupljeno: 23.3.2016.)
66. *Prvi.tv* (4.8.2015.). „Hajduku prijete drastična kazna zbog 'Oluje' na tribinama?!“. URL: <http://prvi.tv/sport/nogomet/hajduku-prijeti-drasticna-kazna-zbog-oluje-na-tribinama/33345> (pristupljeno: 26.3.2016.)
67. *Prvahn.hr* (2015). „Moja tribina“. URL: <http://prvahn.hr/info/moja-tribina/> (pristupljeno: 26.3.2016.)
68. *Politikaplus.com* (9.11.2012.). „HHO se okomio na Zajedno za Dinamo: Šire govor mržnje i divljaštvo“. URL:

- <http://www.politikaplus.com/novost/67350/hho-se-okomio-na-zajedno-za-dinamo-sire-govor-mrznje-i-divljastvo> (pristupljeno: 25.2.2016.)
69. *Portaloko.hr* (14.6.2015.). „SPLITSKI 'SKANDAL S KUKASTIM KRIŽEM': Pazite samo što danas njemački mediji sve pišu o nama!“. URL: <http://www.portaloko.hr/clanak/splitski-skandal-s-kukastim-krizem-pazite-samo-sto-danas-njemacki-mediji-sve-pisu-o-nama/0/74817/> (pristupljeno: 25.2.2016.)
70. Rabitz, C. (2008). „Njemački nogomet u raljama neonacista“. *Deutsche Welle*, 16.9.2008. URL: <http://www.dw.com/hr/njema%C4%8Dki-nogomet-u-raljama-neonacista/a-3648481> (pristupljeno: 25.2.2016.)
71. Sinovčić, D. (2002). „Dinamov smrtni strah od huligana“. *Nacional.hr*, 17.7.2002. URL: <http://arhiva.nacional.hr/clanak/13153/dinamov-smrtni-strah-od-huligana> (pristupljeno: 26.2.2016.)
72. Strukić, K. (2014). „Evo kako su 1986. godine nastali Dinamovi zločesti plavi dečki“. *Večernji list*, 13.2.2014. URL: <http://www.vecernji.hr/moj-kvart/evo-kako-su-1986-nastali-dinamovi-bbb-i-920976> (pristupljeno: 26.2.2016.)
73. *Sportske novosti* (2008-2015). URL: <http://sportske.jutarnji.hr/> (pristupljeno: 26.2.2016.)
74. *Satelitski Forum* (26.11.2014). „(Nogomet) Neredi na stadionima“. URL: <http://www.satelitskiforum.com/sf/board8-ostalo/board12-sport/5180-neredi-na-stadionima/index16.html> (pristupljeno: 26.3.2016.)
75. *Slobodna Dalmacija* (17.6.2011.). „POLICIJA TRAŽI POMOĆ: Javite nam tko je navijač s kukastim križem“. URL: <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/135552/policija-trazi-pomoc-javite-nam-tko-je-navijac-s-kukastim-krizem> (pristupljeno: 26.3.2016.)
76. Škaro, D. (2016). „Sport je unosan biznis i najbolja promocija“. *Olimpijci.hr*, URL: <http://www.olimpijci.hr/kolumne/detaljnije/sport-je-veliki-biznis-i-najbolja-promocija> (pristupljeno: 27.2.2016.)
77. Šimičević, H. (2013). „Zlatna Hrvatska“. *H-alter*, 31.10.2013. URL: <http://www.h-alter.org/vijesti/zlatna-hrvatska> (pristupljeno: 27.2.2016.)
78. Šnidarić, M. (2015). „Bilić: Crtaju kukaste križeve jer žele slavu na You Tubeu...“. *24 sata* 30.7.2015. URL: <http://www.24sata.hr/sport/bilic->

- [crtaju-kukaste-krizeve-jer-zele-slavu-na-you-tubeu-430719](#) (pristupljeno: 28.2.2016.)
79. Škrlec, S. (2012). „HNS: Imamo sjajne navijače, ali i divljake koji nas sramote”. *Tportal.hr*, 16.6.2012. URL: <http://euro2012.tportal.hr/navijaci/199766/HNS-Imamo-sjajne-navijace-ali-i-divljake-koji-nas-sramote.html> (pristupljeno: 29.2.2012.)
80. Tomičić, L. (2015). „Organizirani kriminal u hrvatskom nogometu: Prijatelji sporta, neprijatelji zakona”. *Novi list*, 13.7.2015. URL: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Organizirani-kriminal-u-hrvatskom-nogometu-Prijatelji-sporta-neprijatelji-zakona?meta_refresh=true (pristupljeno: 29.2.2016.)
81. Tomić, V. (2015). „Centar za mirovne studije: Kroz nogomet do višeg cilja”. *Nogometplus.net*, 10.11.2015. URL: <http://www.nogometplus.net/nogometplusnet/tekst/TabId/98/ArtMID/508/ArticleID/983/Centar-za-mirovne-studije-Kroz-nogomet-do-vi%C5%A1eg-cilja.aspx> (pristupljeno: 29.2.2016.)
82. *Uefa.org* (17.10.2011.). „UEFA and FARE: Ten years of fighting racism”. URL: <http://www.uefa.org/social-responsibility/news/newsid=1695695.html#ten+years+fighting+racism> (pristupljeno: 30.2.2016.)
83. Žapčić, A. (2015). „Nije lako igrati kad ti viču da si majmun”. *Gong.hr*, 20.3.2015. URL: <http://gong.hr/hr/aktivni-gradani/civilno-drustvo/nije-lako-igrati-kad-ti-vicu-da-si-majmun/> (pristupljeno: 30.2.2016.)

8. Sažetak

Rad tematizira problematiku rasizma i ostalih oblika diskriminacije u hrvatskom nogometu i njihovih posljedica u kontekstu hrvatskog društva i društveno-političkih procesa pružajući time okvir unutar kojeg se rasizam u nogometu sagledava kao društveni problem. Oslanjajući se na teorijske pristupe u objašnjavanju navijačkog nasilja, rad također razmatra djelovanje navijačkih skupina u Hrvatskoj i rasizam kao dio njihovog navijačkog rituala. Smještanjem rasizma u hrvatskom nogometu u kontekst europskog i svjetskog nogometa, nastoji se pružiti šira analiza navedene problematike kao jedne od dominantnih pojava u suvremenom sportu. Rad obuhvaća pregled slučajeva rasizma u hrvatskom nogometu koji su se pojavili u „Sportskim novostima” kao najpopularnijim sportskim dnevnim novinama u Hrvatskoj u razdoblju od 2008. do 2015. godine i sankcija vodećih nogometnih organizacija. Završni dio daje prikaz strategija u borbi za sprječavanje rasizma i diskriminacije u hrvatskom nogometu u vidu medijskih kampanja nevladinih udruga i nogometnih organizacija namijenjenih podizanju svijesti javnosti o nužnosti suzbijanja diskriminacije i netrpeljivosti u nogometu.

Ključne riječi: nogomet, rasizam, navijačko nasilje, UEFA, medijske kampanje

Summary

This paper examines issues of racism and other forms of discrimination in Croatian football and their consequences in the context of Croatian society and socio-political processes providing a framework within which racism in football is seen as a social problem. Based on theoretical approaches in explaining football hooliganism, the paper also considers the effect of football fan groups in Croatia and racism as a part of their cheering ritual. By placing racism in Croatian football in the context of European and global football, the aim is to provide wider analysis of this subject as one of the dominant phenomenon in contemporary sport. Paper includes the review of cases of racism in Croatian football which appeared in „Sportske novosti” as the most popular sports daily newspapers in Croatia in the period from 2008 to 2015 and sanctions of leading football organizations. The final part gives an overview of strategies for prevention of racism and discrimination in the Croatian football in the form of media campaigns launched by non-profit and football organizations aimed at raising public awareness about necessity of combating discrimination and intolerance in football.

Keywords: football, racism, football hooliganism, UEFA, media campaigns